

DON CRISTOFORO DE CASTEL -
THE CREATOR OF THE GEORGIAN PICTORIAL CHRONICLE

დონ კრისტოფორო დე კასტელი -
საქართველოს ფერწერული მატრიანის შემქმნელი

ELDAR MAMISTVALISHVILI

Doctor of Historical Sciences,
Professor, Gori State University,
Georgia, Gori, Chavchavadze St., N53,1400,
+9955 99117703, eldarmamistvalishvili@rambler.ru,
<https://orcid.org/0000-0002-5978-7624>

Abstract:

Don Cristoforo de Castelli's activities in Georgia were not confined to a single field. At first glance, his highest duty as a missionary would appear to have been the preaching and dissemination of the Word of God. However, his devoted service to the local population—which created a favorable environment for the successful fulfillment of his mission—meant that Castelli simultaneously acted as a pharmacist and healer, a politician and diplomat; he fought against human trafficking, painted and adorned Georgian Orthodox churches, and generally engaged in artistic work. It is difficult to name an aspect of Georgian life that was not reflected in his drawings and sketches.

The letters, drawings, and accompanying inscriptions left by Don Cristoforo hold immense value for the study of Georgian history, ethnography, and, more broadly, Castelli's artistic legacy within Georgian culture—a subject of great interest to Georgian scholars and researchers.

Currently, seven albums of Castelli's drawings are preserved in the Municipal Library of Palermo (3Qk E-92, E-93, E-94, E-95, E-96, E-97). His letters and various records are kept in the archives and libraries of Rome, Florence, and Naples. One particular relation—*“Mission to Many Infidel Lands”*—is preserved in the library of the Theatine house of Sant'Andrea della Valle (Skhirtladze, 2014). He was a proud relative of Cardinal Andrea della Valle, after whom a street and the church *Sant'Andrea della Valle* in Rome were named (Pietro della Valle, 1892, vol. 1). Could this library be located in the same house that Don Pietro della Valle gifted to the mission in Gori? (Tabaghua I., 1987:137).

In addition to various writings and treatises, Castelli compiled over a thousand ethnological and historical drawings and sketches, demonstrating notable design skill. He created a kind of illustrated diary that captured episodes of his missionary adventures, scenes of daily life, games, amusements, household structures, churches, and fortresses. Also included are depictions of various buildings, churches, fortresses, village landscapes, and scenes of the local population's daily work. He produced portraits of Georgian princes and both famous and unknown historical figures. His works depict the costumes of various peoples, and finally, there is a group of drawings dedicated to religious and fantastical themes (Luigi Cajani, 1978). According to Castelli himself, he undertook this work at the request of the Sacred Congregation for the Propagation of the Faith (*Propaganda Fide*) (Licini P. A. 1985: 59).

Keywords: Castelli; Urbano VIII; karavaggio; Stwefano della Bella; Georgia; Teimuraz I.

ელდარ მამისთვალიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
 გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი,
 საქართველო, ქ. გორი, ჭავჭავაძის ქ., N53, 1400,
 +9955 99117703, eldarmamistvalishvili@rambler.ru,
<https://orcid.org/0000-0002-5978-7624>

აბსტრაქტი:

დონ ქრისტოფორო დე კასტელის საქართველოში მოღვაწეობა არ შემოიფარგლებოდა ერთი რომელიმე მიმართულებით. ერთი შეხედვით მისთვის თითქოს უმაღლესი მოვალეობა, როგორც მისიონერისა უნდა ყოფილიყო ღვთის სიტყვის ქადაგება და გავრცელება. მისი ერთგული სამსახური ადგილობრივი მოსახლეობისადმი, რაც მისი დანიშნულების წარმატებით დაგვირგვინებისათვის ხელსაყრელ გარემოს ქმნიდა, იყო ის, რომ კასტელი იმავდროულად ყოფილიყო ფარმაცევტი და მკურნალი, პოლიტიკოსი და დიპლომატი, იბრძოდა ადამიანებით ვაჭრობის წინააღმდეგ, ხატავდა და ამშვენებდა ქართულ მართლმადიდებლურ ეკლესიებს, ზოგადად ეწეოდა მხატვრობას. ძნელია დავასახელოთ საქართველოს მოსახლეობის ცხოვრების რომელიმე მხარე, რომელიც არ აისახა მის ნახატებსა და ესკიზებში. დონ ქრისტოფოროს მიერ დატოვილ წერილებს, ნახატებს და მათზე დართულ წარწერებს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს საქართველოს ისტორიის, ეთნოგრაფიის და, ზოგადად, კასტელის შემოქმედებით შემკვიდრეობას ქართული კულტურის შესასწავლად, რასაც დიდ ყურადღებას უთმობენ ქართველი მკვლევარ-მეცნიერები.

პალერმოს მუნიციპალურ ბიბლიოთეკაში (3Qქ E-92, E-93, E-94, E-95, E-96, E-97) ამჟამად დაცულია კასტელის ნახატების შვიდი ალბომი; რომის, ფლორენციისა და ნეაპოლის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში ინახება მისი წერილები, სხვადასხვა ჩანაწერები, ხოლო ერთი რელაცია კი – `მისია მრავალ ურწმუნო ქვეყანაში~, დაცულია სანტ ანდრეა დელა ვალეს თეატინელთა სახლის წიგნსაცავში (სხირტლაძე ზ., ჩიხლაძე მ., 2014). კარდინალი ანდრეა დელა ვალეთა ოჯახის საამაყო ნათესავი იყო. მისი სახელი ეწოდა რომის ერთ-ერთ ქუჩას და ეკლესიას – „სანტ ანდრეა დელა ვალე“ (Pietro della Valle, 1892, v. 1). ეს წიგნთსაცავი იმ სახლში ხომ არ არის განთავსებული, რომელიც დონ პიეტრო დელა ვალემ გორის თეატინელთა მისიას აჩუქა? (ტაბაღა, 1987: 137).

სხვადასხვა ჩანაწერები, თხზულებანი, ეთნოლოგიური და ისტორიული შინაარსის ათასზე მეტი ნახატი და ჩანახატი, დიზაინერის გარკვეული უნარის დემონსტრირებით, კასტელმა შეადგინა ერთგვარი ორიგინალური დღიური სურათებით, რომელიც ასახავდა მისი მისიონერული თავგადასავლების ეპიზოდებს, ყოველდღიური ცხოვრების სცენებს, თამაშებს, ატრაქციონებს, საყოფაცხოვრებო ნაგებობებს, ეკლესიებს და ციხესიმაგრეებს. შემდეგ არის სხვადასხვა სოფლების იერსახეების და მოსახლეობის საქმიანობის ამსახველი ნახატები; მან შექმნა ქართველი მთავრებისა და ცნობილი ისტორიული და უცნობი პერსონაჟების პორტრეტები. ნახატებში წარმოდგენილია სხვადასხვა ხალხების კოსტიუმები, და ბოლოს, არის ნახატების ჯგუფი, რომელიც ეხება რელიგიურ და ფანტასტიკურ თემებს (Luigi Cajani, 1978). მან ასეთი სამუშაო, მისივე გადმოცემით, შეასრულა პროპაგანდა ფიდეს წმინდა კონგრეგაციის დავალებით.

საკვანძო სიტყვები: კასტელი; ურბან VIII; კარავაჯო; სტეფანო დელა ბელა; საქართველო; თეიმურაზ I.

შესავალი: წინამდებარე სტატიაში იტალიელი თეატიანელი მისიონერის დონ კრისტოფორო კასტელიოს წერილებისა და ნახატების მიხედვით, სრულიად ახლებურად არის მისი, როგორც ხელოვანის, შემოქმედება, ვცადე დამედგინა რომელ მხატვარზე მოახდინა გავლენა მისმა ხელოვნებამ, ან პირიქით, განიცადა თუ არა მან, რომელიმე წინამორბედი ან თანამედროვე მხატვრის გავლენა. დგინდება, რომ კასტელმა სერიოზული გავლენა განიცადა პოლიდორო დე კარავაჯოს, ხოლო კასტელის გავლენა განიცადა სტეფანო დელა ბელამ.

მეთოდები: წარმოდგენილ ნაშრომში გამოყენებულია შემდეგი მეთოდები: ემპირიული ანალიზი, შედარებით-ისტორიული მეთოდი, მიზეზ-შედეგობრივი ანალიზი, სინთეზი, აბსტრაქცია, კონტენტ-ანალიზი, სისტემური ანალიზი.

შედეგები და მსჯელობა:

საქართველოში წამოსვლის წინ კასტელმა, ისევე, როგორც მისმა თანამგზავრმა მისიონერებმა მიიღეს სრულიად გარკვეული დავალება პროპაგანდა ფიდეის კონგრეგაციისგან და თითქმის ყველაფერი საქართველოში ნანახი ნახატებად აქცია: *„წმ კონგრეგაცია დე პროპაგანდა ფიდეის ბრძანებით, პორტრეტებთან ერთად ვინიშნავდი ამ მხარის შედარებით უფრო ღირსეული მთავრებისა და მეფეების, რომელთაც ვემსახურებოდი ექიმის ამპლუაში, სახელებს, გვარებს, მათი მამის, დედის დაბადების წლების ჩვენებით“* (დონ კრისტოფორო დე კასტელი, 2009: 67).

ცნობილია, რომ თეოლოგიას, ფილოსოფიას და სხვა საგნებს, მათ შორის მედიცინას და მხატვრობას ახალგაზრდა დონ კასტელი ეუფლებოდა პალერმოში, მაგრამ არ ვიცით ვინ იზენენ მისი მასწავლებლები. სხვა საგნებზე ვერაფერს ვიტყვი, მაგრამ სახეზეა, კრისტოფოროს მხატვრული შემოქმედება და შეიძლება ითქვას, რომ მას მაღალი კვალიფიკაციის მასწავლებელი/მასწავლებლები წვრთნიდნენ. დონ კრისტოფოროს ალექოდან გაგზავნილი ერთ-ერთი წერილიდან (25.04.1632) ვიგებთ იმ მხატვრების შესახებ, რომლების შემოქმედებითაც კასტელი იყო შთაგონებული, და ისიც ჩანს, რომ ეკონომიურ გაჭირვებაში ჩავარდნილი მისიონერები როგორ იმსუბუქებდნენ გაჭირვებულ მდგომარეობას კასტელის ფერწერით. ისიც ჩანს, რომ მას საკმაოდ იცნობდნენ მხატვართა წრეში, ყოველ შემთხვევაში ტოსკანას საჰერცოგოსა და მხატვრობით სახელგანთქმულ მის დედაქალაქ ფლორენციაში. დონ არკანჯელო კასტელი ალექოდან მიმართავს უცნობ სასულიერო პირს:

*„უწმინდესო მამაო ქრისტეში, ჩემო დაკვირვებულო მამა
იდიდოს უკუნისამდე ყოვლადწმინდა სამება,*

რომ მისი სახელით ოთხ დღეში დავტოვებთ ალექო და წავალთ ჩვენი ძვირფასი საქართველოსკენ. მივდივართ ასკაციანი მცირე ქარავნით. უფალი უფრო მეტად დაგვიფარავს, რაც შემძლია, გთხოვთ ღმრთის სიყვარულისთვის, მთელი მონდომება გამოიჩინოთ, რომ გამომიგზავნოთ დიდი რაოდენობით ყველანაირი ფერის საღებავები, ასევე ფუნჯები, განსაკუთრებით დიდი [ფორმატის] სურათების შესაქმნელად, აუცილებლად ნაზი მატყლი, კარგი ფირუზი, კარგი ლილა, უკვე გამწვანებული იდოლინო (კერპი?). რათა ბაზარში კარგი სხვადასხვა რამეები იყიდონ, რჩევა ჰკითხოთ რომელიმე მხატვარს. ასევე ყოველთვის საჭიროა ბევრი ანაბეჭდები ისეთი შესანიშნავი მხატვრების ნამუშევრების, როგორც არიან: პოლიდორო და კარავაჯო,² პარმაჯანო, ანტონიო და კორეჯო, ტიციანო, ილ ბასანი, პიტერ პაოლო რუბენსი, გუერჩინო და ჩენტო, ანდრეა დელ სარტო, დი გავიო

გლანდინელი და სხვა მათი მსგავსნი, სხვა ერთგულებთან ერთად. რადგან ამ მხარეებში წმინდა გამოსახულებათა დიდი ნაკლებობაა იმ დევნის გამო, რაც მათ განიცადეს და განიცდიან აქაური ხალხისგან. იმედი მაქვს განვაახლო ისინი მათთან ერთად. ეს იქნება მისი ღვთაებრივი უდიდებულების დამსახურება, რადგან მისი ხელით მომეცა ძალა.

წმინდა ტერეზას მამებს სურდათ, მათი ეკლესიისთვის გაგვეკეთებინა რამდენიმე ხუთი მტკაველის სიმაღლის ნამუშევარი, ანუ წმინდა ელიას³, წმინდა ელისეოს, წმინდა იოსების, წმინდა ტერეზას, რაშიც დაიხარჯა მცირეოდენი საღებავი. დარჩენლი საღებავის მცირე ნაწილი კი დაიხარჯა მმა ჩერეტის პორტერეტისათვის, პიროვნების, რომლისგანაც მივიღეთ ბევრი მოწყალება და ასევე ჩვენი სხვა მამებისათვის, რომლებიც აქ არიან, მისი განსაკუთრებით მორწმუნე თავდადებული წმინდა ფილიპე ნერიოს⁴ სურათი. ზემოხსენებულ მამებს ასევე სურდათ ქრისტე ჯვარზე, მათი ერთ-ერთი დიდი ქველმოქმედისთვის, რომელსაც ისინი დიდი სიამოვნებით ემსახურებოდნენ.

საფრანგეთის კონსულს და სხვა ბატონებს სურდათ სხვა სურათები, რის შესრულება შეუძლებელია საღებავებისა და დროის არქონის გამო, რასაც ვერაფერს დავამატებ. ვუგზავნი უგულწრფელეს სურვილებს ყველა ჩემ წმინდა მამებს, ჩვენმა უფალმა იზრუნოს მათზე და მეც მაქციოს წმინდანად. წმინდანებს და შენს მამობას მივუძღვნი კომპლიმენტს ჩემს მიმართ თქვენი წმინდა სურვილებისათვის.

ალეპოდან, 1632 წლის 25 აპრილი⁵ (იხ. დანართი 1).

აგრეთვე დიდად საინტერესოა დონ კასტელის მიერ გორიდან გაგზავნილი მოკლე ბარათი, რომელსაც არ ახლავს რიცხვი და ადრესატი. მაგრამ უეჭველია, რომ იგი ზემოთ ციტირებული წერილის გაგრძელებაა. ბარათი იმითია მნიშვნელოვანი, რომ იქიდან ვიგებთ დონ კრისტოფორო კასტელის უკვე საკმაოდ ცნობილ მხატვრია. ეს არ იყო უმნიშვნელო პოზიცია მხატვრებით სახელგანთქმულ იტალიაში. კასტელის მოკრძალებულ წარმოდგენას და მსჯელობას თუ გავითვალისწინებთ საკუთარ პიროვნებაზე, დავრწმუნდებით, რომ მას გაცნობიერებული აქვს, რომ იცნობდნენ და პატივს სცემდნენ მხატვართა საზოგადოებაში და ანგარიშს უწევდნენ მის სიტყვას და საქმისადმი დამოკიდებულებას. მისი ბარათიდან ისიც გამოსჭვივის, რომ მას კარგად აქვს გაცნობიერებული თავისი წონა, გავლენა და ადგილი ფერმწერ მოღვაწეებსა და ამ საქმიანობით დაინტერესებულ (თუნდაც კომერციული ინტერესების მქონე) ადამიანთა შორის:

„თქვენს მამობას თავმდაბალი მსახური კორედან, რომელსაც უყვარხართ, ვამთავრებ [წერილს], მოკრძალებული მსახური კრისტოფორო კასტელი კიერიკო რეგოლარე.

ნახატებისა და ანაბეჭდებისთვის მე მათ გავუგზავნი შესანიშნავ ორლანდოელ ექსპერტებს, რომლებსაც აქვთ დიდი სახელოსნო ნეაპოლში, კასტელოს დაბლობზე, განსაკუთრებით თუ მათ ეტყვიან, რომ ისინი მჭირდება მე. ისინი უნდა გამოვიყენო ჩემთვის, რომელიც წინეთ მათ აძლევდა მცირეოდენ მოგებას. ასევე მჭირდება პატარა ჩანთა [დამზადებული] ყველა სახის ლამაზი ქსოვილისგან, როგორცაა აბრეშუმით, არშიით, ოქროს ფოჩებით და მსგავსი ფერების ჩასაწყობად, რათა ოსტატისა და მისი

წმინდანების სადიდებლად შექმნას ლამაზი ნახატები. მამა დონ ჯოვანი ანტონიო კარაფას და ჩემს ახალ ძმებს დაბეჯითებით ვთხოვ ილოცონ ჩემთვის“ (იხ. დანართ 2)

შენიშვნის სახით უნდა ითქვას: კორე უნდა იყოს ქალაქი გორი. კასტელი 1649 წლის 10 სექტემბერს ოდიშიდან გაგზავნილ წერილში ასახელებს კორის სან პიეტროს მისიას, ეს უკანასკნელი ნამდვილად ვიცით, რომ არსებობდა გორში. მასასადამე, დედნიდან არასწორად ამოკითხულია ქალაქის სახელწოდება, მოსალოდნელია, G-ს და C-ს ასოგერების მსგავსების გამო. კასტელიმ ორი წელი დაჰყო გორში, ამდენად მას არ შეიძლება ასეთი შეცდომა დაეშვა.

დონ კრისტოფორო კასტელი 1632 წლის 25 აპრილის წერილით რომ ითხოვს იტალიიდან გამოუგზავნონ დასახელებული მხატვრების ნახატები, ცხადია, მაგრამ მის წერილებში არ ჩანს, დააკმაყოფილეს თუ არა მისი თხოვნა. ნიშანდობლივია, რომ ის 1647 წლის 12 ივლისს მამა დონ კარლო პალმას მიმართავს:

გვევდრები, ჩვენი მამების მისიაში ჩამოსვლისთანავე, დამასაჩუქრო ყველა იმ საღვთისმოსავო ნახატებით, რასაც შეძლებთ, რათა ამ მარტოობაში იმით დიდი შვება ვპოვო და გავიხარო. მე მაინც მინდა პოლიდორო დე კარავაჯოს ყველა ის გრავიურა ან ილუსტრირებული ნაშრომი, რომლის შეძენაც შესაძლებელია წმინდა სურათების გამყიდველებთან. და ასევე გთხოვ რაფაელ დ'ურბანოს მიერ ილუსტრირებულ ძველი ალთქმას და გთხოვ, ძვირფასო მამაო, არ მომაკლო ეს სიკეთე, რადგან ძალიან მცირეა იმედი, სურვილი კი დიდი“ (იხ. დანართი 3).

როგორც ჩანს დონ ქრისტოდორო დე კასტელის მომარაგება შორეული იტალიიდან, სიცილიიდან, დიდად დაშორებულ საქართველოში სახვითი ხელოვნებისათვის აუცილებელი მასალებით, სამწელო საქმე იყო. ჩვენი მხატვარი ამიტომ იყო, რომ მრავალი წლების შემდეგაც იმეორებდა თავის თხოვნას, მაგრამ არ არის ცნობილი თუ აღწევდა მიზანს. ერთიც არის საყურადღებო: კასტელის 1632 წელს გორიდან გაგზავნილ წერილში ჩამოთვლილი დიდი მხატვრების სათავეში პოლიდორო კარავაჯო ჰყავს დასახელებული. როგორც ჩანს წლების განმავლობაში მას აზრი არ შეუცვლია და 1647 წლის წერილში მხოლოდ პოლიდორო კარავაჯოს შემოქმედების ნიმუშებს და რაფაელ დ'ურბანოს მიერ ილუსტრირებულ ბიბლიას ითხოვდა.

ქვემოთ მოხმობილ მოკლე ბარათში მხატვარი მისიონერი კვლავ ითხოვს სხვადასხვა რამეებთან ერთად გაუგზავნონ ე.წ. პოლიდორო კარავაჯოს ტიპოგრაფიაში დამზადებული მხატვრისათვის აუცილებელი მასალები და საგნები და რაფაელ დ'ურბანოს მიერ ილუსტრირებული ძველი ალთქმა:

თქვენო მამობა. უფალში ყველაზე მოსიყვარულე მსახური

დონ კრისტოფორო კასტელი რეგულარული სასულიერო პირი

მივესალმები მამა დონ დომინიკო კასტელს და როცა თქვენი მამობა მივა ჩემს ძვირფას მამა დონ კლემენტესთან, იქნებ ინებოს დამაჯილდოვოს რაღაც წვრილმანებით, რაც მჭირდება ღვთისა და ჩემი წმინდა დედა რელიგიის სამსახურში. სახელდობრ, რამდენიმე დუჟინი რომაული კალამი მხატვრობისა და მინიატიურებისთვის, რამდენიმე კარგი ხარისხის საღებავი აღნიშნული ევექტისათვის და კარგი ხარისხის ნახევარდასტა ქალაღდი, ზოგიერთი ბარათი, სახელწოდებით ფაგიო ოფ პოლიდორო, რომელსაც იღებენ პოლიდორო კარავაჯო-ს ტიპოგრაფიაში, რაფაელ დ'ურბანოს მიერ ილუსტრირებული ძველი ალთქმა, რომელსაც იშოვით რომში, იმათთან ვინც ყიდიან ფიგურებს და ყველა

ისინი პიასტრა (სხვადასხვა ღირებულების მონეტა-ე. მ.) ღირს, მაგრამ კარგი იქნება, რომ მხატვარი გახლდეთ, რათა არ გადაიხადოთ იმაზე მეტი, ვიდრე ისინი ღირს, კარგი იქნება თუ დარჩება [ფული] ჩემთვის სასარგებლოდ. მე სამუდამოდ მის ვალში ვიქნები... მომიტევეთ ზედმეტად გაუმართავი წინადადებებისთვის და კიდევ ერთხელ გადაეცით ჩემი მისალმება. დიდება უფალს. (იხ. დანართი 4)

კრისტოფორო კასტელის წერილები საშუალებას იძლევა პასუხი გავცეთ, ცნობილი პოეტის, მკვლევრისა და პუბლიცისტის პაატა ნაცვლიშვილის მიერ მხატვარი მისიონერისადმი მიძღვნილ შესანიშნავ ესეში დასმულ კითხვაზე: იცნობდა თუ არა კასტელი უდიდესი მხატვრის კარავაჯოს შემოქმედებას? კითხვის უფრო ნათლად აღქმისათვის, მოვიყვან ბატონი პაატას მსჯელობას უფრო სრულად:

‘არადა, XVII საუკუნის იტალიელ მხატვართაგან თუ ვინმე აგრძელებს იტალიური აღორძინების ტრადიციებს ოსტატობისა და დიდოსტატობის ხარისხით მეტ-ნაკლებად ჩამოჰგავს ლეონარდოს, მიქელანჯელოს ან რაფაელს, ეს _ ეს სწორედ კასტელია. დღეს მნელი სათქმელია, იცნობდა თუ არა კასტელი კარავაჯოს შემოქმედებას. იმის მიუხედავად, რომ სწორედ XVII საუკუნეში გაჩნდა მასობრივი ინფორმაციის ისეთი საშუალებები, როგორცაა ნაბეჭდი წიგნი თუ გაზეთი...’ (ნაცვლიშვილი პ. 2012: 10-11).

ქართველ მკვლევარს, როგორც ჩანს მხედველობაში ჰყავს ორი კარავაჯოელი ხელოვანიდან გვიანდელი _ მიქელანჯელო მერიზი კარავაჯო, რომელიც ცხოვრობდა 1573-1610 წლებში. იგი, უდიდესი მხატვარი, ითვლება ერთადერთ რეფორმატორად მხატვრობაში, მის შემოქმედებას კრისტოფორო კასტელი არ იცნობდა, ყოველ შემთხვევაში ის მას არ ასახელებს არც ერთ თავის წერილში, მაშინ, როდესაც მეორე კარავაჯოელ მხატვარსა და გრავიორს პოლიდორო კალდანო და კარავაჯოს ასახელებს ოთხ წერილში (Carteggio inedito, 1980: 1, 91, 107, 121) და ცდილობს მისი ნამუშევრების პოლიგრაფიული გამოცემის მოპოვებას. პოლიდოროს შესახებ უფრო ვრცლად ქვემოთ ვიტყვი.

როგორც დამოწმებული კასტელის წერილებიდან ვიგებთ, იგი კარგად იცნობდა პოლიდორო და კარავაჯოს შემოქმედებას და აფასებდა მას, ასევე დიდ იტალიელ მხატვარს, რომელსაც მიაკუთვნებენ მაღალ რენესანსს. როგორც ვნახეთ, კასტელი იმდენად გატაცებული იყო მისი შემოქმედებით და სურდა მისი პრაქტიკული გამოყენება საქართველოში და ითხოვდა მუდმივად ხელთ ჰქონებოდა პოლიდოროს ნაღვაწარი.

არაა ცნობილი მისიონერობამდელი კასტელის რომელიმე თანამედროვე მხატვართან თუ ჰქონდა ურთიერთობა, თუ არ ჩავთვლით, სიცოცხლის ბოლო პერიოდში მის ხანმოკლე სიახლოვეს ფლორენციელ მხატვარსა და გრავიორთან სტეფანო დელა ბელასთან (1610-1664). კრისტოფორო კასტელი თავის წერილებში არაფერს ამბობს სტეფანო დელა ბელაზე. ის ფლორენციაში, სადაც დაახლოებით ოთხი თვე გაჩერდა, გაიცნო სტეფანო დელა ბელა. ამის შემდეგ ის მიდის რომში, იმერეთის მეფე ალექსანდრე III-ის წერილის პაპი ალექსანდრე მეშვიდისთვის (1655-1667) გადასაცემად. ამის შემდეგ ის აპირებდა პალერმოში დაბრუნებას. ყოველივე ამის შესახებ ვკითხულობთ მის მომცრო ბოლო წერილში. ალბათ საინტერესო უნდა იყოს იმის აღნიშვნა, რომ კასტელის ბოლო წერილი შედგენილია 1655 წლის 6 აგვისტოს (Carteggio inedito, 1980: 127), რაც იმაზე მიგვანიშნებს, რომ კრისტოფორო კასტელი ჯერ კიდევ არ იცნობს სტეფანო დელა ბელას:

იკურთხოს ღმერთი. ქრისტეში პატივცემულო მამაო,

ძვირფასო მამა დონ ფრანჩესკო მარია, სკვიტებსა და ბარბაროსებს შორის გრძელმა მოგზაურობამ ვერ მომცა ის შედეგი, რომელმაც მიზიძგა, პალერმოდან მოხუცებული და დაღლილი გამოვსულიყავი. იმედგაცრუებულმა, გადაჭრით გადაწყვიტე, მიმემართა აფრები სამშობლოსკენ და ნავი წმინდა რელიგიის მშვიდ ნავსაყუდელში შემეყვანა. ამიტომ, კურთხეული ღმერთის წყალობით, მრავალგვარი ქარიშხლის შემდეგ გადავრჩი და ბედნიერად ჩამოვედი ვენეციაში. თან მაქვს საქართველოს მეფისა და სხვა ერთი მთავრის წერილები ჩვენი უფლის უწმიდესობისადმი, პაპ ალექსანდრესადმი. სწორედ ამან შესაძლოა მაიძულოს რომში გამგზავრება, ხოლო იქიდან, ღვთის წყალობით, იმედს ვიტოვებ, რომ პალერმოში დავბრუნდები. ვიხილავ ჩვენს ნათესავებს და გულით ჩავეხუტები ჩემთვის ძვირფას მამა დონ ფრანჩესკოს, მაგრამ არა გორიელში [გურიაში], არამედ სხვაგან. ვიქნებოდი მორალურად ვალდებული, რომ არ შემეტყობინებინა თქვენთვის. თქვენო პატივცემულობა, ვისაც ჩემს მამად და მოძღვრად ვთვლი. მაპატიეთ, თუ მისიის მდგომარეობის შესახებ მეტად არ ვწერ: იმედს ვიტოვებ, რომ კვლავ გიხილავთ და მაშინ თავად მოგიტხოვრებთ მრავალს უფლის დიდებისათვის და თქვენი ინტერესისთვის. ამ დროისათვის კი შეგთხოვთ, თავი შეიკავოთ რაიმე მოსაზრებებისგან, რაც, ღმერთის შეწევნით, მომავალში შესაძლოა შეიცვალოს. გთხოვთ, მოკითხვა გადაეცით ჩვენს ყველა მამას სან ჯუზეპესა და ჩვენს სენიორა დელე კატენეს ორდენებიდან, განსაკუთრებით კი წინამძღვრებს, მამა დონ ჯიროლამო მატრენგას და მამა დონ ჯუზეპე ჯელოზას. და ბოლოს, მთელი გულით გეხვევით და მომიხსენიეთ თქვენს წმინდა ლოცვებში.

თქვენი უწმიდესი მამობის უფალში ყველაზე მდაბალი და მოსიყვარულე მსახური დონ კრისტოფორო კასტელი, რეგულარული სასულიერო პირი“ (დანართი 5).

ორივე ხელოვანი – პოლიდორო კალდანო და კარავაჯო და სტეფანო დელა ბელა იმდენად მნიშვნელოვანი იყვნენ კასტელისათვის, რომ შეიძლება მათზე ცალცალკე მოკლედ მაინც ვისაუბროთ: ჯერ კასტელის წინამორბედზე – პოლიდორო და კარავაჯოზე, შემდეგ კი კასტელის თანამედროვე – სტეფანო დელა ბელაზე (Chisholm, 1911: 965).

კრისტოფორო კასტელი – პოლიდორო კარავაჯო

პოლიდორო კალდანო და კარავაჯო (Polidoro Caldano da Caravajo, 1499 – 1543), იგივე პოლიდორო კალდარა, წარმოშობით ლომბარდიის პატარა ქალაქ კარავაჯოდან (აქედან მოდის მისი მეტსახელი, ისევე როგორც საყოველთაოდ ცნობილი მხატვრის მიკელანჯელო მერიზი და კარავაჯოსი), ახალი რენესანსული ეპოქის მხატვარი. მისი შემოქმედება ძირითადად დაკავშირებულია რომთან, განსაკუთრებით ცნობილია შავი და თეთრი გრაფიტული (sgraffito) ფრესკებით, რომლითაც ამკობდა სახლების ფასადებს. კარიერა დაიწყო რაფაელის სახელოსნოში. მისი ხელწერა მიჰყვება რაფაელის კლასიკურ და ჰარმონიულ სტილს. ის ცნობილია ანტიკურ თემებზე შექმნილი კომპოზიციებით – მითოლოგია, ისტორიული სცენები. მოგვიანებით გადავიდა ნეაპოლში, სადაც გარდაიცვალა ტრაგიკულად – სავარაუდოდ მძარცველებმა მოკლეს. მაგრამ უნდა გვახსოვდეს, რომ თვით პოლიდორო პიროვნულად კონფლიქტური იყო და ხშირად ჰქონდა სამართლებრივი პრობლემები. როდესაც მას ბრალი დასდეს ადამიანის მკვლელობაში, იძულებული გახდა, გაქცეულიყო რომიდან. პოლიდორო ცნობილი თავისი დრამატული შუქ-ჩრდილის ტექნიკით გადმოსცემდა ბიბლიურ სცენებს ბუნებრივი ადამიანური ემოციებით და რეალიზმით, მოდელებად ხშირად ირჩევდა შემთხვევით, ქუჩის ადამიანებს.

პოლიდოროს ქმნილებები დიდად დაზიანდა ან სრულად მოისპო, რომის ისტორიაში ერთ-ერთი უდიდესი ტრგედიის დროს, 1527 წლის 6 მაისს, როცა წმინდა რომის იმპერატორის კარლს V-ის არმიამ გაანადგურა და გაძარცვა მარადილი ქალაქი.

პირდაპირი, დოკუმენტურად დადასტურებული გავლენა პოლიდოროსი კასტელზე რომ ნამდვილად არსებობდა, ჩანს უკანასკნელის წერილებიდან, როდესაც ის ადრესატებს თხოვს პოლიდოროს მხატვრული ნამუშევრების, გრავიურების პოლოგრაფიული გამოცემის გადაგზავნას საქართველოში.

გამოთქმულია მოსაზრება, რომლის მიხედვით უნდა არსებობლიყო ამ ორი ხელოვანის კრისტოფორო კასტელისა და პოლიდორო კარავაჯოს ერთმანეთზე გავლენა, გრავიურებისა და ორდენის შინაგანი მხატვრული მემკვიდრეობის გზით. ორივე დაინტერესებული იყო როგორც ფერწერით, ისე გრაფიკული გამოსახულებით (Vitzthum, 1952; Andrews, 1979; Briganti, 1982; Marianne Koos, 2006).

კასტელი აქტიურად ქმნიდა გრაფიკულ ჩანახატებს, რომლებიც ხშირად გეომეტრიულად მკაფიო, ლაკონიურ, შავ-თეთრ სტილშია შესრულებული – რაც შესაძლოა პოლიდოროს sgraffito-ს სტილის გავლენად მივიჩნიოთ. მაშასადამე თეორიული გავლენა პოლიდოროს შემოქმედებისა კასტელის მხატვრობაზე საკმაოდ სავარაუდოა. ამ გავლენის არსებობაზე რამდენიმე მინიშნებას ვხვდებით კასტელის წერილებში, რომლებსაც ქვემოთ გავეცნობით.

პოლიდორო კალდანო კარავაჯო და კრისტოფორო კასტელი, ორივე იტალიელი მხატვარი განსხვავებულ დროში და რეალობაში ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ: კარავაჯო რაფაელის სკოლის მიმდევარი – რომისა და ნეაპოლის ქუჩებში და ვატიკანის მოციქულთა სასახლეში – სიქსტის კაპელაში, კასტელი კი, საქართველოში – ქართლში, გურიასა და სამეგრელოში; კარავაჯო – კედლის მხატვრობის, გრავიურების ოსტატი, კასტელი – მისიონერი ხელოვანი-საქართველოში. მათ აერთიანებთ ადამიანის ცხოვრებისადმი სიღრმისეული დაკვირვება.

კარავაჯო გამოირჩეოდა ემოციური ექსპრესიულობით და ფერწერული მონუმენტალიზმით. სახლების კედლებზე გაკეთებული მისი ისტორიული შინაარსის გრავიურები ქალაქის მოსახლეობის ყველა წოდებისათვის რომანტიული, მიმზიდველი და საინტერესო იყო.

კრისტოფორო კასტელი და სტეფანო დელა ბელა

დავუბრუნდეთ სტეფანო დელა ბელას. ის დაიბადა ფლორენციაში, მხატვრების ოჯახში, სწავლობდა ოქრომჭედლობას, მაგრამ გახდა გრავიორი. ჩვიდმეტი წლის იყო, როცა ახალგაზრდა ჯანკარლო დე მედიჩის გადასცა მისი პიტის სასახლეში მოწყობილი ბანკეტის ამსახველი ოფორტი – ლითონზე შესრულებული გრავიურა, სადაც გამოსახულების ჩაღრმავებული ელემენტები მჟავებით ლითონის ამოჭმის გზით არის მიღებული, ასეთი გრავიურის ანაბეჭდი. ამის შემდეგა დელა ბელა მედიჩის ოჯახის ოფიციალურ დავალებებს ასრულებდა (Massar P. 1968: 159-176). მან თავის მფარველს სთხოვა ნებართვა გაეშვა რომში, მხატვრობაში განათლების დასასრულებლად.

დელა ბელა ექვსი წელი სწავლობდა რომში, ცხოვრობდა მედიჩების სასახლეში (1633-1639). ამის შემდეგ ის ცხოვრობდა პარიზში (1639-1650), სადაც რემბრანდტისა და სხვა ჰოლანდიელი ბეჭდვითი მწარმოებლების გავლენაში მოექცა. მოგზაურობდა ჰოლანდიასა და ჩრდილოეთ აფრიკაში.

დელა ბელა ბევრს მუშაობდა პარიზში. მას უკვე იცნობდნენ მნიშვნელოვანი გამომცემლები. 1641 წელს კარდინალმა რიშელიემ ის გაგზავნა არასში, რათა შეექმნა ნახატები სამეფო არმიის მიერ ამ ქალაქის ალყისა და მისი დაპყრობის შესახებ, დელა ბელამ ასევე ამოტვიფრა პარიზის ხედები. ფლორენციაში დაბრუნების შემდეგ, ფერდინანდო II მედიჩიმ დიდი პენსია დაუნიშნა, ხატვას ასწავლიდა მის ვაჟს, კოზიმოს. სტეფანო დელა ბელა გადაჭარბებული მუშაობის შედეგად, დასნეულდა და 1664 წელს ინსულტით გარდაიცვალა.

დონ კრისტოფორო კასტელისა და სტეფანო დელა ბელას შეხვედრა მოხდა 1655 წლის ბოლოს, მაშინ როდესაც იმერეთის მეფის წერილი მიართვა ტოსკანის გრანდუკას (ამ საკითხზე ვრცლად იხილეთ: *mamisTvaliSili, 2024: 226-244*).

გრანდუკა ფერდინანდო კასტელს იცნობდა მისიონერების წერილებითა და მონათხრობების მიხედვით, იმის შესახებ კასტელმა როგორ გამოიჩინა თავი საქართველოში. გრანდუკა საქართველოში მყოფ მისიონერებს შემწეობასაც უგზავნიდა ხოლმე. ხშირი იყო ხელოვანებისა და მოგზაურების შეხვედრები მედიჩების სასახლეში, რომელსაც ჰქონდა კავშირი თანამედროვე აღმოსავლეთში მოგზაურებთან, სადაც იკრიბებოდნენ არაევროპული ქვეყნებიდან ჩამოტანილი ახალი ამბებისა და საინტერესო სანახაობითი მასალების სანახავად. სავარაუდოა, ხელოვნების მოტრფიალე ფერდინანდო არ გაუშვებდა შემთხვევას, რომ დელა ბელა და კრისტოფორო კასტელი ერთმანეთს არ შეხვედროდნენ მის რეზიდენციაში. კრისტოფორო კასტელისა და სტეფანო დელა ბელას ხანმოკლე ურთიერთობა მისიონერის ნაწერებზე დაყრდნობით გამოიკვლია იტალიელმა მეცნიერმა ბერნადეტე მაიორანამ ქრისტოფორო კასტელისადმი მიძღვნილ დიდად საინტერესო წიგნში (*Bernadette Majorana, 1990: 131-134*).

კრისტოფორო კასტელისა და დელა ბელას ურთიერთობის მაჩვენებელია მისიონერის ერთ-ერთ ხელნაწერში შემდეგი ფრაზა: *‘მე დავხატე ნაწილი, ნაწილი კი მშტამპავს მივეცი. ფლორენცია’*. უცილობელია, რომ მშტამპავი დელა ბელაა. კასტელს მიერ გამიყენებულ ფურცლებზე გამოტოვებული გამოსახულებები ამოჭრილია: ცარიელი ადგილი შეიცვალა თეთრი ქაღალდით; კასტელი შესაბამისად აღნიშნავს: *„სტეფანო ლა ბელა, ცნობილი გრავიორი, რამდენჯერმე ჩავიდა ფლორენციის სან მიქელეში, სადაც ვხვდებოდი და დიდი ჰერცოგის ბრძანებით გადავწერე აღმოსავლეთის პრინცების ან პრინცესების პორტრეტები და ჩვენი სხვა ნივთები. დიზაინები“*; დაბოლოს: *‘ცნობილ კარვერს სტეფანო ლა ბელას აღმოსავლეთის კურიოზების მრავალი ნახატი მივეცი’* (*Bernadette Majorana, 1990: 131-132*).

* * *

კრისტოფორო კასტელი იხსენებს თავის სასიამოვნო ურთიერთობას ფერდინანდო მეორესა და მის ვაჟთან კოზიმოსთან:

‘დიდი ჰერცოგისა და პატარა უფლისწულის კოზიმოს კეთილგანწყობის შესახებ. [კოზიმო] ყოველთვის ჩემთან იყო ჩემი ისტორიების სანახავად და ასახავდა მათ, რომლებიც გადაწერა სტეფანო ლა ბელამ, მისმა მხატვარმა’.

რა თქმა უნდა კასტელის მოგონებაში განსაკუთრებით საინტერესოა მის მიერ იმის აღნიშვნა, რომ სტეფანო დელა ბელა იხატავდა მის ნამუშევრებს. შემდეგ

კასტელი დაწვრილებით ყველა ფერდინანდო II-სთან ელჩობის (ტოსკანის დიდ ჰერცოგთან კასტელისთან ერთად იმყოფებოდა არკანჯელო ლამბერტი, რომელიც რამდენიმე წლის წინათ დაბრუნდა იტალიაში) შეხვედრების შესახებ რომელთანაც იგი საქართველოს (იმერეთის) მეფის წერილებით მივიდა. კასტელი წერს:

„ეს ელჩობა მეტად საყვარელი იყო დიდ ჰერცოგისათვის, რომელსაც ძალიან სიამოვნებდა ისეთი პირისგან მოსმენა იმ ქვეყნებზე, რომელმაც იქ მთელი ცხოვრება გაატარა და რომლის სახელი აღიარებული იყო იმ აღმოსავლელ მთავრებს შორის ჩვენ მიერ. ყოველ დღე მიგზავნიდა ეტლს თავისთან მისაყვანად, ხოლო როცა დაკავებული იყო, მანდობდა თავის ვაჟს, პატარა პრინც კოზიმოს, რომელიც — როგორც ძალზე ცნობისმოყვარე და ჭკუამახვილი, სიამოვნებით საუბრობდა ჩემთან აღმოსავლეთის საქმეებზე, რომელთა მიმართაც დიდი ინტერესი ჰქონდა, რადგანაც იმ ადგილებში წლების განმავლობაში მქონდა ცხოვრების გამოცდილება. იგი ინტერესით ათვალიერებდა იმ ნივთებს, რაც მქონდა დაწერილი და დახატული, და უბრძანა თავის სახელგანთქმულ მხატვარს, სახელად სტეფანო დელა ბელას, რომ — ვინაიდან ეს ყველაფერი იყო ახალი და საინტერესო, ყველაფერი დაეხატა გამოსაბეჭდად თავის დროზე, რაც შესრულებული იქნა“ (იხ. დანართი 6).

ბერნადეტე მაიორანას ეჭვი არ ეპარება, რომ კასტელს ჰქონდა დელა ბელას გრავიურები, რაც დღეისათვის საბილოდ დადგენილია. სხვა მინიშნებები, რომლებიც გვარწმუნებს კასტელისა და დელა ბელას ურთიერთობაში, არის დაკვირვება ლუვრში დაცულ დელა ბელას ზოგიერთ ნახატზე, რომლებიც ძალიან ჰგავს კასტელის ანოტაციებს, თავი რომ დავანებოთ კოლხეთის, გურიის, იბერიის და სპარსეთის შესახებ ცნობებს, რომლების ციტირებასაც ახდენს დელა ბელა, არ შეესაბამება არც ერთ გრავიურას. კასტელს არ შეიძლებოდა გამოეყენებინა ისინი იმ ნაბეჭდი მოდელებისათვის, რომლებიც მის განკარგულებაში იყო და სხვა მსგავსებებიც არის კასტელის არქივში დაცულსა და დელა ბელას ნახატებს შორის. ეს ჰიპოთეზა დაადასტურებდა ლუვრში დაცული სურათების შესახებ კრისტოფორო კასტელის ნახატების ალბომში, როგორც ვიზუალური დოკუმენტაცია – (Bernadette Majorana, 1990: 132) დაასკვნის ბერნადეტე მაიორანა.

ურთიერთობა, რომელიც დამყარდა სტეფანო დელა ბელასა და კრისტოფორო კასტელს შორის, მოწმობს ისტორიულად საინტერესო კულტურულ გაცვლას, რაც ვლინდება ტოსკანური გრავიურის სრულყოფილ ოსტატობასა და უდავო ხარისხში; მეორეს მხრივ, მოგზაურობისა და აღმოსავლეთში ყოფნის ფიზიკური გამოცდილება, რომელიც აისახა

სტეფანო დელა ბელა და კრისტოფორო კასტელი – ორივენი იტალიელები, ერთსა და იმავე დროს – XVII საუკუნის პირველ ნახევარში – მოღვაწეობდნენ. მათი ურთიერთგაცნობა მოხდა მხოლოდ ორივეს სიცოცხლის ბოლოს ფლორენციაში. მაშინ გაეცვნენ ისინი ერთმანეთის შემოქმედებას.

დელა ბელას, დაინტერესებულს აღმოსავლეთით, არასიდეს უნახავს იგი. კასტელისაგან განსხვავებით დელა ბელა აღმოსავლეთს ხედავდა მხოლოდ ფანტაზიის მეშვეობით, კასტელი კი დოკუმენტური რეალიზმით. დელა ბელას ინტერესი აღმოსავლეთში მოიცავდა ბრძოლების სცენებს, იქაურ არქიტექტურას და ეგზოტიკურ ცხოველებს, რაც ხშირად იყო ფანტაზიის ნაყოფი. დელა ბელასთვის აღმოსავლეთი იყო დეკორატიული ფონი.

კასატელმა კი თავის ჩანახატებში, მიუხედავად იმისა, რომ იგი იყო სასულიერო პირი და მისიონერი, აღბეჭდა არა მხოლოდ რელიგიური სცენები, არამედ შექმნა ადამიანების ყოველდღიური ყოფა და გარეგნობა მათზე დაკვირვებით. გვიჩვენა საქართველოს ყველა სოციალური ფენების ისტორიული პიროვნებები და უცნობი, ჩვეულებრივი ადამიანების სახეები; გაგვაცნო მათი ჩაცმულობა, საქმიანობა, შრომისა და ბრძოლის იარაღები; ასახა ტრადიციები და რიტუალები. ამიტომ კასტელი არის ისტორიკოსი-მხატვარი, ეთნოგრაფი-მხატვარი, არქიტექტორი-მხატვარი... ის მთელი თავისი შემოქმედებით ღმერთთან იყო დაკავშირებული. ყოველივე, რაც კასტელთან მიმართებაში ითქვა, იყო მისი ყოველდღიური ცხოვრების ნაწილი. აღნიშნულიდან გამომდინარე კრისტოფორო კასტელის მიზნები განსხვავდებოდა დასახელებული ხელოვანების მიზნებისაგან.

* * *

უნდა ითქვას დონ კრისტოფორო დე კასტელის იმ ნახატებზეც, რომლებიც ვერ მოხვდნენ იმ არქივებსა და მუზეუმებში, რომლებშიც მისი სხვა ნახატების არსებობაზე დაინტერესებულმა საზოგადოებამ იცის და მათ შესწავლას ახდენს. კასტელი თავის წერილებში ხშირად ლაპარაკობს თავის საკმაოდ მრავალ ნამუშევრებზე, რომელთა დიდი უმრავლესობის ბედზე თვითონაც არაფერი იცის. სამწუხაროდ, მრავალი მათგანის შესახებ ინფორმაცია ნაკლებად, ან საერთოდ არ გვაქვს.

კრისტოფორო კასტელმა საქართველოში მოსვლის შემდეგ მოკლე დროში გორში შექმნა რამდენიმე საყოველთაოდ ცნობილი ნახატი, რომლებიც მიძღვნილია მეფე თეიმურაზ პირველისა და დედოფალ ხორეშანისადმი. ეს პორტრეტი ერთ-ერთი პირველი უნდა იყოს რომელიც დახატა საქართველოში დიდი იტალიელი მოგზაურის, პოლიტიკოსის და მეცენატის დონ პიეტრო დელა ვალეს დაკვეთით.¹

დონ პიეტრო დელა ვალეს ამაგი ჰქონდა გორის მისიის მამებზე და მჭიდრო კავშირში იყო თეატინელთა გორის მისიასთან. უფრო მეტიც, აღინიშნა, რომ მისი ინიციატივით გამოიგზავნენ დასახელებული ორდენის მისიონერები, მას ახლო ურთიერთობა ჰქონდა მისიონის პრეფექტთან (წინამძღვარი) დონ პიეტრო ავიტაბილესთან, რომელიც მისი რეკომენდაციით დაინიშნა აღნიშნულ თანამდებობაზე.

დელა ვალემ თავის მეგობარ დონ პიეტრო ავიტაბილეს საქართველოში გამგზავრების წინ სთხოვა, რომ გორში რომელიმე მისიონერს მეფე თეიმურაზ პირველისა და დედოფალ ხორეშანის პორტრეტი დაეხატა. მას ასეთი სურვილი გაუჩნდა ქეთევან წამებულთან, მეფე თეიმურაზის დედასთან შირაზში მარიუჩას (დელა ვალეს ჯერ შვილობილი, შემდეგ კი მისი მეორე მეუღლე, წარმოშობით ქართველი, კახეთიდან) მეშვეობით ურთიერთობის დროს.ⁱⁱⁱ

ავიტაბილე შემდგომში დელა ვალეს აცნობებდა, რომ მის თხოვნას შეასრულებდა მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი, რომელსაც შეუძლია მინიატურების ხატვა (ტაბალუა, 1987: 143). მაგრამ საკითხი გაირკვა ლამბერტის აღიარებით, რომ მხატვრობა მისი ხელობა არ იყო და რაც იცოდა, ისიც მხოლოდ კასტელიმ შეასწავლა:

„სანამ პრინცი (ოდისის მთავარი ლევან მეორე დადიანი _ ე.მ.) არ იმყოფებოდა, მას არაერთი სურათი დავუხატე, თუმცა ეს ჩემი ხელობა არ იყო. ზეთის საღებავით

¹ დონ პიეტრო დელა ვალეს სპარსეთში ყოფნის, მისი ოჯახისა და წამებული კახეთის დედოფლის შესახებ ვრცლად იხ. მამისთვალშივილი ე. 2022: 6-489.

იმდენად შემიძლია ხატვა, რამდენადაც ამ ხელობის შესახებ, ზოგიერთი წესი კრისტოფორომ შემასწავლა“ (დონ არკანჯელო ლამბერტი, 2015: 17).

რა თქმა უნდა, ასეთ დაბალი დონის მხატვრის მიერ შესრულებულ ნამუშევარს ვერ შეკადრებდნენ ისეთი გემოვნების და მხატვრობაში ფრიად გარკვეულ ადამიანს, როგორც პიეტრო დელა ვალე იყო, ის თვითონაც ხატავდა. თუ ვინ დახატა დელა ვალეს მიერ შეკვეთილი პორტრეტები, ამის გარკვევაში დაგვეხმარება კასტელის წერილი დელა ვალესადმი, რომლის ფრაგმენტს ქვემოთ გავცნობით. უეჭველია, დელა ვალეს თხოვნა დონ კრისტოფორომ დე კასტელმა შეასრულა გორში მოსვლისთანავე, ვიდრე ყიზილბაშების ჯარი ამ ქალაქში შემოვიდოდა და თეიმურაზ მეფე და მისი ოჯახი დასავლეთ საქართველოში გადაიხვეწებოდა. ამის შემდეგ კასტელს უნდა დაეხატა გორი და მისი ციხე (შდრ. Chikhladze M.)

კრისტოფორო კასტელს დასახელებული სურათი _ ქართლ-კახეთის მეფე თეიმურაზ I მეუღლით^{iv} (სხირტლაძე ზ., ჩიხლაძე მ. 2021: 28) უნდა დაეხატა გორში ჩამოსვლიდან ახლო პერიოდში, 1632 წელს, მაგრამ მასზე მინაწერი კი უნდა გაეკეთებინა, როგორც ტექსტიდან ჩანს, მაშინ, როდესაც თეიმურაზ მეფე ოჯახითურთ როსტომ მეფის დევნილი იყო. თეიმურაზის ასეთი მდგომარეობა ჩანს კასტელის მიერ სურათზე გაკეთებულ წარწერაში:

„ეს პრინცი ყოველგვარი ქების ღირსია და ყველაფერში ძლიერი, ქონებით ღარიბია და უბედური / თეიმურაზ ... ხანი, ოდესღაც იბერიის დიდი ნაწილის მეფე, ღვთიური სასამართლოს ძალით სპარსეთის მეფემ დაამხო უკიდურეს სიღარიბეში; მაშინ, როდესაც მოსკოვიტების მთავარი მას უწოდებდა ქრისტიანული სარწმუნოების დამცველს. / ვეხქვემ ნიადაგ გამოცლილი. / თეიმურაზ ხანი და მისი ისტორია / თავის ცოლთან ერთად დიდებული იყო მთელ მსოფლიოში, დაკარგა სამეფო და განდევნა მეფემ [...]“ (დანართი 7).

კასტელმა დახატა „საომრად ამხედრებული თეიმურაზ I“ (სურ. 6)². კასტელს აგრეთვე გორში უნდა დაეხატა „ქართლ-კახეთის მეფე თეიმურაზი ესაუბრება დე კასტელის“ (სურ. 2). თეიმურაზ მეფისადმი ინტერესი კრისტოფოროს ჰქონდა გორიდან წასვლის შემდგაც. ამაზე მეტყველებს მისი ესკიზი _ „სამეგრელოში ლტოლვილი თეიმურაზ მეფე ინახულეს პატრებმა“ (სურ. 93). თეიმურაზის სამეგრელოში დიპლომატიური მიზნით ყოფნის ზუსტი დათარიღება ვერ ხერხდება. რუსული წყაროების მიხედვით, თეიმურაზის ლევან II დადიანთან მოლაპარაკება უნდა მომხდარიყო 40-50-იანი წლების მიჯნაზე. რა თქმა უნდა არ არის გამორიცხული კასტელს კიდევ ერთხელ დაეხატა დიდად პატივცემული თეიმურაზ I (მამისთვალისშვილი, 2011: 434-440).

შეიძლება ვარაუდი, რომ როდესაც პიეტრო დელა ვალემ მიიღო კასტელის მიერ დახატული მეფე თეიმურაზისა და დედოფლის პირველი პორტრეტი, მან ამის შემდეგ დაამყარა მხატვარ-მისიონერთან საქმიანი ურთიერთობა. ეს მოსაზრება გამიჩნდა მაშინ, როდესაც გავეცანი დონ ფრანჩესკო ანდრიუს მიერ გამოქვეყნებულ კრისტოფორო კასტელის წერილს გაგზავნილს დონ პიეტრო დელა ვალესთან. კასტელის დასახელებული

² სურათებით და მათზე შესრულებული მინაწერების ქართული თარგმანებით ვისარგებლე ბეჟან გიორგაძის ფუნდამენტური ნაშრომიდან (დონ კრისტოფორო დე კასტელი, 1976).

წერილის დასაწყისში, ნათლად ჩანს, რომ მან პიეტრო დელა ვალეს არა მხოლოდ ქართლის მეფე-დედოფლის პორტრეტი დაუხატა, არამედ მის სხვა დაკვეთებსაც ასრულებდა.

1642 წლის 12 ნოემბერს კასტელი მამა დონ ფრანჩესკო ბოლვიტოს წერდა:

„მრავალი წლის წინ მქონდა შესაძლებლობა რაღაცეები გამეკეთებინა სპარსეთის მეფისთვის, რომელთა ესკიზები შევინახე. ერთ-ერთი მათგანი არის სან-პიეტრო დი გორის მისიონის გახსენება. მას ვუგავნით ჩვენს უწმინდეს მამას, რათა მან შეძლოს რომის სან სილვესტროს არქივის კედლის ნაწილის დაფარვა.“ (იხ. დანართი 8)

დონ კრისტოფორო დე კასტელის 1648 წლის 12 ივლისის წერილიდან, რომელიც განკუთვნილია მამა დონ კლემენტე გალანოსათვის, ვიგებთ, რომ მისიონერს ჩაფიქრებული ჰქონდა დაეწერა საქართველოს ისტორია, რომელშიც საილუსტრაციოდ ჩართული იქნებოდა ნახატები, მინიატურები, ესკიზები და გრაფიურები. კასტელს სულიერი ძმა ფრანჩესკო პისტოიასთვის დაუვალებია, შეედგინა პატარა სია, საიდანაც, ვისაც სურვილი და შესაძლებლობა ექნებოდა, შეეძლოთ გაეგოთ, მხატვრის საჭიროებები, რათა მან შეძლოს მუშაობა და ბევრი რამ გააკეთოს წმინდა მისიაში. კასტელი ასეთ მნიშვნელოვან სამუშაოებიდან პირველ რიგში ასახელებს:

„დავიწყე რამდენიმე მცირე ნაშრომი, რომლებიც, ვფიქრობ, სიამოვნებას მიანიჭებს როგორც ჩემს დედას, ისე თქვენს მამობას, რომელსაც ძალზე დიდად ვაფასებ. პირველ რიგში, აღწერ მეგრულ მღვდელს; ნახატზე გამოსახულია, როგორ ანხორციელებენ ისინი საიდუმლოებებს და როგორი დამდაბლებული და სავალალოა მათი მდგომარეობა. ასევე ვხატავ ეპისკოპოსებსა და მათ პატრიარქს, ანუ კათოლიკოსს, მათი პორტრეტებითურთ; აგრეთვე ამ ქვეყნების მთავრების პორტრეტებსა და ცხოვრებას, და იმ უფლის მსახურთა გამოსახულებებს, რომლებიც აქ მსახურობდნენ და მისიაში გარდაიცვალნენ. და რადგანაც დამპირდნენ ამ ქვეყნების ისტორიის მოწოდებას, იმედი მაქვს, მას ჩვენს ენაზე გადავთარგმნი და ილუსტრირებულ სახით იტალიაში გავგზავნი – თუ ეს უფალისა და ჩვენი უფროსებისათვის სათნო იქნება“. (დანართი 9)

კასტელი შემდეგ ამბობს, რომ მის ნაშრომში ნაჩვენები იქნება მისიონერების მიერ მისიაში განხორციელებული მუშაობა და, მისი აზრით, შესანიშნავი იქნება ის, რომ მკითხველი მასში იხილავს პაპის პორტრეტს, მეგრულ მღვდლებს, იქაურ ეპისკოპოსებს, პატრიარქს, მათი დამწერლობის შრიფტს და მრავალ საინტერესო რამეებს. როცა მას მისიონერული საქმიანობიდან თავისუფალი დრო ექნება, თავის დაიმშვიდებს ქაღალდით, ფუნჯით და გრაფიურებით. სიამოვნებით აკეთებს იმას რაზეც ზემოთ ილაპარა. სჭირდება გარავიურები, რომელთა შოვნა ადვილად შეიძლება ფლანდრიული გრაფიურების გამყიდველების მაღაზიებში და რაც უფრო მეტ ასეთ რამეებს გაუგზავნიდნენ, მით უფრო მადლობელი იქნებოდა თავის სულიერი ძმებისა და მამების კეთილგანწყობისთვის. კასტელი მადლობას მოახსენებს მამა დონ კლემენტეს და მამა დონ კარლო პალმას. იგი დასახელებულ მამებს სთხოვს ხშირად გაუგზავნონ წერილები, რომლებიც მას ძალიან გაახარებს. ასეთმა წერილებმა გადაარჩინა იგი, კრისტოფორო კასტელი. სალამს უძღვნის მამებს – დონ ფრანცისკო მარია მაჯოს და დონ ვინჩენცოს.

დონ კრისტოფორო კასტელის გულწრფელი ღრმა რელიგიური გრძნობა და კათოლიკური ქრისტიანული რელიგიის აღმოსავლეთში გავრცელების სურვილი ჩანს მთელ მის მოღვაწეობაში. ის აბსოლუტური მორჩილებისა და თავმდაბლობის დაკარგვის გარეშე ცდილობდა თავის ყველაზე გულწრფელი იმპულსების ჩახშობას. სრულმა გულღიობამ მისიონერს საშუალება მისცა პირდაპირი ურთიერთობა დაემყარებინა საქართველოში სხვადასხვა რეგიონების მრავალ ადამიანთან. განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს მის მიერ სხვადასხვა სიტუაციების აღწერა, რომელიც მდიდარია მოსახლეობის წეს-ჩვეულებების წერილობითი აღწერით და იოლად აღსაქმელია მის მიერ შექმნილი სურათების უშუალოდ წყალობით. ზოგიერთი აღწერილობა, დეტალების ზედმიწევნითობის წყალობით, მთელი მისი შემოქმედებით ის ეწერება თავისი დროის გამოჩენილი მხატვრების პლეადაში, როგორც მხატვარი და დიზაინერი.

დონ კრისტოფორო კასტელის ნახატებზე გაკეთებული წარწერები მეტყველებს მის სურვილზე, ევროპელებისათვის გაეცნო მათთვის შორეული და ნაკლებად ცნობილი, მტრებისგან დაჩაგრული მოსახლეობა და ამ მოვლენით გამოწვეული ყველა უბედურება: სიღატაკე, ეკონომიკის განუვითარებლობა, კულტურული ჩამორჩენილობა და სხვ., რაც კასტელისათვის სრულიად გასაგები იყო და ცდილობდა თავისი პრაქტიკული საქმიანობით რამენაირად დასდგომოდა მათ მხარში და შეემსუბუქებინა ქვეყნისა და მოსახლეობის მძიმე ხვედრი.

დაუდგენელია და, ალბათ, ვერც დადგინდება რამდენი ნახატი შექმნა დონ კრისტოფორო დე კასტელმა. მკვლევრები ამ საკითხზე მსჯელობენ პალერმოს მუნიციპალიტეტში, კასტელის არქივში დაცულია კასტელის უძვირფასესი ჩანახატების შვიდი ალბომის მიხედვით, რომლებშიც, ზოგიერთი გამოანგარიშებით, უნდა იყოს ათასამდე ნახატი. კასტელმა თავის ნახატებში, როგორც ითქვა, ასახა საქართველოში მისი ყოფნის პერიოდის (1632-1654) მოგონებები, ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკურ-ეკონომიკური და კულტურული ცხოვრება. ლაპარაკია კასტელის ფერწერული შემოქმედების იმ ნაწილზე, რომელიც კასტელის ხანგრძლივ და ხიფათით აღსავსე მოგზაურობის დროს დაღუპვას გადაურჩა.

ყველზე ხელმისაწვდომი იყო ცნობილი ქართველი მთარგმნელისა და ისტორიკოსის ბეჟან გიორგაძის მიერ გამოქვეყნებულ ალბომში მოთავსებული გამოკვლევა და 600-ზე მეტი ნახატი, რომელთაგან 150 სურათი სასოფლო-სამეურნეო ცხოვრებას ასახავს; 100 ქვეყნის მესვეურთა _ მეფე-მთა-ვარ-თა და სხვა ცნობილი პიროვნებების პორტრეტებს; 150 სურათზე სხვადასხვა ეროვნების ქალთა სახეებია მოცემული; 100 სურათი პორტრეტული ხასიათისაა; ოციოდე ნახატში ასახულია შინაური და გარეული ცხოველების გამოსახულებანი; ათიოდე სურათი ფანტასტიკური ხასიათისაა; ოციოდე — ნაგებობათა ნიმუშებია. ამის გარდა კასტელის დასურათებული აქვს მისიონერული მოღვაწეობის ათიოდე სცენა და სხვ. სურათების არშიებზე წარწერები შესრულებულია ძირითადად იტალიურ და ლათინურ ენებზე (დონ კრისტოფორო კასტელი, 1976).

კასტელი პალერმოში დაბრუნებისას, რომში შეყოვნდა, ნახატების მნიშვნელოვანი ნაწილი კი სხვა გემს გაატანა. ძლიერი ღელვის დროს მის სხვა ბარგთან ერთად დაიკარგა ბევრი ნახატი. ბუნებრივია, კასტელმა ძლიერ განიცადა ეს ტრაგედია. მოხუცმა და ავადმყოფმა, ძალა მოიკრიბა და მეხსიერებაზე დაყრდნობით, განიზრახა დაკარგულის

აღდგენა. ამ პერიოდის ნამუშევრებიდან ზოგს ეტყობა კიდეც აღდგენის კვალი, ზოგიერთი წარწერა სრულად არ ემთხვევა ნახატის შინაარსს.

დონ კრისტოფორო დე კასტელის წერილებიდან ჩანს, რომ მისი მრავალი ნახატი გაიფანტა სხვადასხვა მიზეზით: გაჩუქების, გაყიდვის, დაკარგვის და დაღუპვის გამო. ზოგიერთი მათგანის სახელწოდებას თვით მხატვარი გვამცნობს.

1638 წლის მარტში, როცა გორის მისიის ხელმძღვანელმა პიეტრო ავიტაბილემ საქარველოს სამუდამოდ დატოვება განიზრახა, გორიდან გაიარა სამეგრელოში და გურიასაც ეწვია. გურიიდან მან წაიღო ქრისტოფორო კასტელის მიერ ზეთის საღებავით ტილოზე დახატული წმ. ნიკოლოზ ბარის პორტრეტი, რომელიც მას პატრიარქ-პრინცის მალაქიას თხოვნით შეუქმნია. წმ. ნიკოლოზს ადგილობრივები დიდ პატივს სცემდნენ. მის მიმართ ასეთი მოკრძალება გამოიწვია იმ ხანძარმა, რომელმაც მისიონერების სახლი შთანთქა, მაგრამ გადარჩა წმინდანის პორტრეტი, რაც მისიონერებმა და მოსახლეობამ სასწაულს მიაწერეს. იტალიაში ჩასულ პიეტრო ავიტაბილეს თავისმა მამამ სთხოვა კასტელის მიერ დახატული წმ. ნიკოლოზ სახეწმინდანის მისთვის ეჩუქებინა. პიეტრომ მამას თხოვნა შეუსრულა. ასე აღმოჩნდა ფლორენციის სასახლის ბიბლიოთეკის ფრონტონზე წმ. ნიკოლოზი ლამაზი ორნამენტით. ასეთი იხილა კრისტოფორო კასტელმა თავისი ნახელავი ფლორენციაში ყოფნის დროს (ლიჩინი პ. ა., 2008: 147:148; პაპაშვილი მ. 2025: 65-69). გთავაზობთ კასტელის წერილის ფრაგმენტს:

როდესაც მამა დონ პიეტრო ავიტაბილე რომში წავიდა, მას გასდავეცი ჩვენი ორი ნახატი, რომლებიც თან წაიღო და რომიდან მომწერა, რომ ისინი დიდად დააფასეს. ასევე ერთი ნახატი, რომელიც მამა ჯილიბერტიმ დაბრუნების შემდეგ წაიღო. იგი განთავსდა სან-სილვესტროს მონასტრის შესასვლელში, და უგანათლებულესმა ბატონმა კარდინალმა ანტონიომ მისი ასლის აღებაც ისურვა თავისთვის. ამას იმიტომ ვამბობ, რომ თქვენმა მამობამ კეთილ ინებოს და გამოიჩინეს სიბეჯითე, რომ რაც შეიძლება მალე გამოგ ზავნოს ის შეხვეული ნივთი (შეიძლება იგულისხმებოდეს ნახატი ან ესკიზი) საიმედო პირით, რადგან თუ ისინი უვნებლად მიაღწევენ იმ მხარეებს, გარწმუნებთ კურთხეული ღვთის წყალობით, რომ ერთხელ აუცილებლად გამოადგება ეს სიბეჯითე, რათა არ დაიკარგონ. ზემოთ ხსენებული მამა ავიტაბილემ ინდოეთიდან მომწერა, რომ ასევე სურს ერთი წყვილი, და ვეცდები, რომ პირველივე შესაძლებლობით ვემსახურო მას. ამდენად, კვლავაც გთხოვთ, რომ ზემოხსენებული ნახატების სათანადო დაცვა მიანდოთ დიდად პატივცემულ მამა გალანოს, რადგან დროთა განმავლობაში ამით უფალს დიდება შეემატება. (დანართი 10)

დონ კრისტოფორო კასტელი 1642 წლის 14 სექტემბერს წიფურიადან წერდა მამა გალანოს ნეაპოლში, რომ პრინცი ლევან დადიანი სხვა არაფრით არის დაკავებული თუ არა იმით, რომ მისიონერ მამებს განეახლებინათ ოდიშის ეკლესიების მოხატულება. კასტელი იქვე აღნიშნავდა, რომ წინათ იქ სადაც მართლმადიდებლები არ კადრულობდნენ ფრანკების სურათებს, ეხლა იმით ამკობენ თავიანთ საკურთხევლებს. კასტელის თქმით დადიანი აჩქარებდა მხატვრებს, ვარაუდობდა, რომ ისინი შეიძლებოდა სამეგრელოდან წასულიყვნენ ან დახოცილიყვნენ. ამიტომ იყო, რომ სანახევროდ ავადმყოფი კასტელი არკანჯელო ლამბერტთან ერთად გაემგზავრა ეკლესიის მოსახატად ზუგდიდში (Zudidi), სადაც პრინცის ბრძანებით უნდა დარჩენილიყო დეკემბრის დასასრულამდე. მხოლოდ იმას ვიტყვი, რომ `ეს წარმოადგენდა ნატურალური სიდიდის ფიგურებით დახატულ

ისტორიას, სადაც გამოსახული იყო მომაკვდავი და მიცვალებული დედოფალი. დამწებებული პრინცი გარემოცული ქალების, ექიმებისა და ჩვენი მამების, მიერ რომელთაც წამლები მიაქვთ ავადმყოფისთვის". (Bibl. Naz. V. E. III. 14 Settembre 1642; სხირტლაძე ზ., ჩიხლაძე მ. 2014: 137-144).

არა მხოლოდ ლევან დადიანს მოსწონდა სურათი. მან დიდი მოწინება დაიმსახურა ბერძენი მხატვრების, ისინი აღფრთოვანებულნი იყვნენ. მათი რჩევით მთავარმა ნახატი ძვირფასი ატლასის ქსოვილით დააფარინა, რათა იგი ჰაერის ზემოქმედებით არ დაზიანებულიყო, იატაკზეც აგური დააგებინა, რათ სინესტისაგან დაცული ყოფილიყო. ეკლესიის გარეთა ის კედლებიც, რომლებზეც ბარელიეფები უნდა ყოფილიყო, ისე უნდა დაეცვათ, რომ მათზე წყალი არ ჩამოსულიყო. უცხოელი და ქართველი დიდებულები თუ ესტუმრებოდნენ სამეგრელოს სამთავროს, დადიანს ისინი აუცილებლად მიჰყავდა ზუგდიდის ეკლესიის დასათვალიერებლად (ლიჩინი პ. ა., 2008:

1642 წლის 12 ნოემბერს კასტელი მამა დონ ფრანჩესკო ბოლვიტოს სწერდა, მამა დონ ჯუზეპე ჯუდიჩი ისე წავიდა რომში მთავრის დავალებით, რომ მე დასამთავრებელი დამრჩა კოსტიში გასაგზავნი ნახატები. მე მპირდებოდნენ, უკიდურეს შემთხვევაში წერილების შეკვრის ჩატანას კონსტანტინოპოლში, სადაც შეიძლება იპოვონ დასახელებული მამა, რომელსაც დავალებული ჰქონდა მქსოველთა რამდენიმე მასწავლებლის ჩამოყვანა ოდიშის სამთავროს საჭიროებისათვის (Carteggio inedito, 1980: 38).

იმავე რიცხვში კასტელი ბოლვიტოს ატყობინებს, რომ განზრახული აქვს მას გაუგზავნოს ის სურათი, რომელზეც ასახულია საქართველოს თეატინელთა მისია გურიელის სასახლის წინ ბაღში (Carteggio inedito, 1980: 46-47).³ კასტელმა, ალბათ, დაპირება შეასრულა.

საქართველოში მოღვაწე მისიონერებისგან კრისტოფორო კასტელი გამოირჩევა თავისი საოცარი ღვთისმოსაობით, ქრისტესადმი რწმენით, სასოებით. თავის ნაწერებში ყოველ მნიშვნელოვან აზრს ის ამოწმებს წარმოსახვით ქრისტესთან დიალოგში, იგი ყოველთვის მზადაა შესწიროს სიცოცხლე ქრისტესა და მის რელიგიას. იგი მუდმივად ქრისტესთან არის. მას ყოველთვის ახსოვს, რომ ქრისტე მისთვის ეწამა. მან მნიშვნელოვანი ადგილი დაუთმო იესო ქრისტეს თავის მხატვრობაში, მთელი ციკლი მიუძღვნა.

ქრისტოფორო კასტელი, როგორც ღვთის მოყვარული და მორჩილი, თავისი შემოქმედების კრედოს უცნობი ადრესატისადმი გაგზავნილ წერილში (1642 წ.) აყალიბებს შემდეგნაირად:

„უფლის ვნებისადმი მცირედ ერთგულებას განვიცდი და როცა დასვენების დრო მაქვს, მას მივუძღვები. და მე (მისადმი ერთგულებიდან) შემომრჩა ზოგიერთი მოგონებები იმ ვნების შესახებ, რომელიც კეთილმა იესომ განიცადა ჩემთვის და ვიფიქრე, რომ შევძლებდი მათს თქვენდამი გამოგზავნას, მაგრამ ვერ შევძელი. მთხოვეს გამომეგზავნა, რადგან ისინი ახალი და განსხვავებული აზრებია. ყოველ მხატვარს შეუძლია შექმნას ასეთი ხარისხის ნამუშევარი და მათი დახმარებით იესოს მოყვარული მხატვრის თვალებში გამოიწვიოს რამდენიმე ცრემლი. ვისურვებდი, რომ ყველა მხატვარს ჰქონდეს მისი ასლი. მაგრამ მინდა, რომ ორიგინალები დარჩეს პალერმოში წმინდა იოსების სახლში³ და მთელი

³ wm. iosebis saxlSi kasteli unda gulixmobdes wm. iosebis eklesias, romelic aSenda 1612 wels. dReisaTvis es eklesia palermos erT-erTi RirsSesaniSnaobaa.

სიყვარულით ვლოცულობ თქვენი უწმინდესი მამობისათვის, ყოველთვის ვენდობი მას, ვინც პატივს სცემს ჩვენი საყვარელი იესოს უდიდეს დიდებას⁴ (დანართი 11).⁴

კრისტოფორო კასტელი 1643 წლის 18 აპრილის უადრესათო წერილით ჰპირდება „დიდად წმიდა ჩვენს მამას ქრისტეში“, რომ გაუგზავნის ქართლის არქიეპისკოპოსის, ალავერდელის პორტრეტს. „მე გამოგიგზავნით ქართლის მთავარეპისკოპოსის ალავერდელის პორტრეტს სხვებთან ერთად, რომლებიც ამჟამად წესრიგში არ მაქვს“. (Carteggio inedito, 1980: 64)

კასტელის წერილებიდან, საერთოდ, ჩანს იმერეთის მეფის მისადმი კეთილგანწყობა და დიდი პატივისცემა. ის ამ მეფის დიდი კმაყოფილი იყო და მეფის სატახტო ქალაქი მისიონერების საასპარეზოდ ხელსაყრელ ქალაქად მიაჩნდათ კათოლიკური პროპაგანდისათვის. მათ ამიტომ განიზრახეს ქუთაისში დაეარსებინათ კოლეჯი ადგილობრივი ბავშვების გასანათლებლად (Carteggio inedito, 1980: 68).

1644 წლის 10 აპრილს კასტელი კლემენტე გალანოს წიფურიადან სწერდა:

ბაშაჩუხის [ბაშიაჩუკი – იმერეთი] მეფემ დამიძახა. რამდენიმე პატარა ნახატი და გამოსახულება გავუკეთე. მან მომცა სახლი ქოთათში [ქუთაისი], განსჯით [...] და ერთი ულამაზესი ქვის ეკლესია, და იქ დავტოვე ჩემი ძმებიდან ერთ-ერთი ამ მისიის შენახვისთვის. ეს არის ყველაფერი, რისი ცნობება ამ წერილით შემიძლია. ბოლოს, კვლავაც თავს გახსენებთ როგორც თქვენი მონა და გთხოვთ უფლისაგან ყოველ ჭეშმარიტ სიკეთეს.

სეპორიადან [წიფურია], 1644 წლის 10 აპრილს. თქვენი მამობა (დანართი 12).

უფრო მეტიც, როგორც კასტელი მამა დონ სტეფანო მედიჩის აცნობებდა რომში 1646 წლის 24 ივლისს, მისიონერებს იმედი ჰქონდათ, რომ ქუთაისს გადააქცვდნენ ყველა ქართული პროვინციის რელიგიურ ცენტრად, სადაც თავს მოიყრიდნენ მსოფლიოს ყველა ხალხების წარმომადგენლები, რადგან ეს ქალაქი, საქართველოს სხვა ქალაქებთან შედარებით შესანიშნავი იყო თავისი ბუნებრივი პირობებით (Carteggio inedito, 1980: 68).

კრისტოფორო კასტელი თავის ხშირ ადრესატს მამა დონ კლემენტე გალანოს აცნობებს თავის სერიოზულ განზრახვაზე, ნახატებში პორტრეტების სახით უკვდავყოს მისთვის ცნობილი ადამიანები, ზოგიერთი რელიგიური რიტუალი. ნახატებთან ერთად იქნება ქართულად დაწერილი აღწერებიც, რომლებსაც იტალიურად თარგმნის:

დავიწყე რამდენიმე მცირე ნაწარმოების დაწერა, რომლებიც, ვფიქრობ, მოეწონება ჩემს დედას და თქვენს მამობასაც, ვისაც ძალზე ვაფასებ. პირველში აღვწერ მეგრელ მართლმადიდებელ პაპას (ანუ მღვდელს), და გამოსახულია, როგორ ასრულებენ წმინდა საიდუმლოებებს და როგორი სამწუხაროა მათი მდგომარეობა. ასევე აღწერილია ეპისკოპოსები და მათი პატრიარქი, ანუ კათოლიკოსი, მათი პორტრეტებითურთ. აგრეთვე ამ ქვეყნების ცოცხალი პრინციების და პორტრეტებით, ასევე ისინი რომლებიც ოდესღაც იყვნენ მისიაში და დაილუპნენ. და რადგან დავპირდი ამ ქვეყნების ისტორიას, იმედი მაქვს, რომ ჩვენს ენაზე ვთარგმნი და ილუსტრირებულად გავგზავნი იტალიაში, თუ ეს უფალს და ჩვენს მმართველებს სათნოდ მიეჩნებათ. იმედს ვამყარებ [...] კურთხევაზე, ამ სულების დასახმარებლად, რადგან უკვე მიცემული მაქვს ამისადმი საზეიმო აღთქმა. ხოლო რაკი სიმტკიცე საქმეების

⁴ სურათები იხ. სურ. 404-415.

გვირგვინია, მომაწოდეთ ორი-სამი თეთრი ფურცელი, რადგან უკვე აღარ დამრჩა და მათ გარეშე ვეღარ გავაგრძელებ ზემოხსენებულ ნაწარმოებებს – წინააღმდეგ შემთხვევაში, ისინი კალამში დარჩებიან (იხ. დანართი 14).

1647 წლის 15 ოქტომბერს კრისტოფორო კასტელმა წერილი გაუგზავნა თეატინების გენერალს, რომელსაც მოუთხორობს სხვადასხვა საკითხებზე, მაგალითად, მისიონერებმა რამდენი ადამიანი მონათლეს კათოლიკური წესით სამეგრელოში, და როგორი იყო თვით კასტელის წვლილი ამ საქმეში და ა. შ. წერილის დასასრულს ის გენერალს სთხოვდა დახმარებას სამეგრელოს მისიონში მის მიერ შექმნილი ნახატების რომში გადატანაში. წერილში იმდენად საინტერესოდ არის გადმოცემული კასტელის ზრუნვა და შფოთვა სურათების მშვიდობიანად დაბინავების თაობაზე, რომ მიზანშეწონილად მიმაჩნია წერილის მთლიანად ციტირება:

მინგრელია, 1647 წლის 15 ოქტომბერი
თქვენო ღვთისმომშიშო და პატივცემულო მამაო,

კიდევ უამრავი რამ მექნებოდა დასაწერი, მაგრამ ამ წერილით ვერ შევძლებ ყველაფერს გადმოცემას. იმედი მაქვს, რომ მოგვიანებით გამოგიგზავნით რამდენიმე ნახატს მისიის საინტერესო და გამორჩეული სცენებიდან — ოღონდ მაშინ, თუ გავიგებ, რომ ის მასალა, რომელიც ბედნიერი ხსოვნის მქონე მამა დონ გაეტანოს მივწერე კონსტანტინოპოლში, რომში მართლაც ჩავიდა. რაკი თქვენი ღვთისმომშიშობაც არ იყო ამის შესახებ ინფორმირებული, გთხოვთ იცოდეთ, რომ კონსტანტინოპოლში, ჩვენი პროკურორის — ბატონი ჯოვანი დ'ანდრიას — ხელში უნდა იყოს ერთი ყუთი, ან წმინდა მესის პარამენტებთან ერთად მოთავსებული შეკვრა, რომელშიც ჩემი ხელით შესრულებული ნახატებია — ბევრი საინტერესო, უნიკალური და ახალი სურათი, აგრეთვე ყველა აქაური თავადის პორტრეტი და ამ მისიების ნახატები. მათ შორის არის ერთიც, დიდი ზომის — 16 პალმის ზომის (დაახლოებით 4 მეტრი სიგრძით) — ზუსტად ისეთი, როგორც სპარსეთის მეფისთვის შევქმენი, როცა წმინდა პეტრეს ეკლესიაში, გორში ვიმყოფებოდი. დანარჩენებიც ყველა ორიგინალია, შექმნილი კეთილმსახური ხელოვანებისთვის. რაკი ეს ყველაფერი დიდი შრომის ფასად დამიჯდა და მათი დაკარგვის მეშინია, გული აღარ მიძლებს, რომ სხვა ნახატებიც გამოგიგზავნო მანამ, სანამ ეს არ გექნებათ უსაფრთხოდ და თქვენს ხელში, პატივცემულო მამაო. სულიერი ვედრებით გთხოვთ, რომ დაინტერესდეთ მამა პროკურატორთან და მამა დონ კლემენტე გალანოსთან ერთად, თუ როგორ შეიძლება მათი უსაფრთხოდ გადმოყვანა რომში. გთხოვთ, მიუთითოთ გზის საშუალება ბატონ ჯოვანი დ'ანდრიას, რომელიც შეძლებს, რომ სანდო პიროვნების მეშვეობით გამოგიგზავნოს ეს ნივთები. დამიჯერეთ, პატივცემულო მამაო, თითოეული ნახატი, რომელიც სამასზე მეტია რაოდენობით, ნამდვილად ღირს იმ ფასად, რაც მათ ვენეციის, გენუის ან ლივორნოს გავლით რომამდე მიღებას დასჭირდება. ამ სამსახურს გთხოვთ თქვენი სიყვარულისთვის, რომლითაც მეფერებით — როგორც თქვენს შვილს — და თქვენი სურვილისთვის, რომ მისიონერულ საქმეს სიხარულით და წარმატებით გავაგრძელო. დამიჯერეთ, როცა რომში ამ შრომის ნაყოფს იხილავთ, თავადაც გაიხარებთ მის იქ მოხვედრით. მაშინ მე სხვებსაც გამოგიგზავნით — ისეთივე მშვენიერსა და ღვთისმოსავს. ბოლოჯერ გვედრებით: წაართვით ისინი კონსტანტინოპოლს — ეს არის

ყველაფერი, რაც ახლა შემიძლია გითხრათ. თქვენი კურთხევით — ჩემთვის და ამ ოჯახისთვის.

თქვენო პატივცემულო მამაო,

თქვენი უღირსი შვილი და მონა უფალში,

დონ ქრისტეფორო კასტელი, ქრისტიანი რეგულარი (იხ. დანართი 15).

კასტელის მხატვრობასა და დიპლომატიურ საქმიანობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სურათს შეიძლება გავეცნოთ, მისი საფრანგეთის ელჩთან ხანგრძლივი სტუმრობის განხილვის დროს. ვიზუალურ საინტერესო მასალას იძლევა კასტელის ერთ-ერთი ნახატი/ესკიზი, რომელსაც მისიონერმა მრავალმნიშვნელოვანი სახელწოდება მისცა: *‘საფრანგეთის, პოლონეთის და საქართველოს ელჩების ბანკეტი კონსტანტინოპოლში. 1657 წ.’* მას ახლავს ავტორის მინაწერები იმის შესახებ, რაც მან მნიშვნელოვნად ჩათვალა საქართველოდან სამშობლოსკენ მიმავალმა, *„კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩის სასახლეში ყოფნის დროს, 1657 წლის მარტში, აპრილში, მაისში. ამ სინიორის სახლში ბევრი რამ დავხატე და გავაკეთე მისი უმაღლესობის პოლონეთის ელჩისათვის“*. (დონ კრისტოფორო დი კასტელი, 1976: 106).

ნახატზე გამოსახული პიროვნებების ამოცნობა სირთულეს არ წარმოადგენს: საფრანგეთის ელჩი (სასმისით ხელში) და მის მარჯვნივ კრისტოფორო კასტელი; პოლონეთის ელჩზე კი მიგვითითებს წარწერა მისი სკამის საზურგეზე – პოლონეთის ელჩი (ambasadore polonia); პოლონეთის ელჩის მარცხნივ ზურგით ზის ქართველი ელჩი თავზე ფაფანაკით, რომელსაც პოჯური [ეუჩი] სოლოკია ერქვა. სავარაუდოა, ქართველი ელჩი იყოს გურიელის მიერ 1657 წლის შემოდგომაზე კონსტანტინოპოლში გაგზავნილი ელჩი, რომელიც სულთანს ეახლა გარკვეული დავალებებით. სურათზე არის კასტელის მინაწერები (დონ კრისტოფორო დი კასტელი, 1976: 106-107, ნახ. 109; მამისთვალისშვილი ე. 2019: 91-118).

კასტელიმ, როგორც საბოლოოდ გულისტკივილთ გაარკვია, საფრანგეთის ელჩი დე ლა ე, რომელიც დიდ პატივისცემას ამჟღავნებდა მის მიმართ და კომფორტულ პირობებში აცხოვრებდა, ყოველივეს ანგარებით აკეთებდა. კასტელი წერდა:

ელჩმა `თავისი წიგნის დასამშვენებლად ჩემგან ბევრი საინტერესო რამე აიღო: მთავრის, მეფის, დედოფლის, რომელიმე ისტორიული ეპიზოდის, ომების აღწერის სურათები და ცნობები. მან ჩემგან ნელ-ნელა ყველაზე ლამაზი, რაც გამაჩნდა, წაიღო. ამის სანაცვლოდ სხვადასხვა სამსახურს მთავაზობდა და ყოველთვის ჩემ მაგიდაზე რამდენიმე ოქროს მონეტას ტოვებდა“ (დონ კრისტოფორო დი კასტელი, 1976: 136)..

ელჩმა და მისმა შვილმა, გრაფმა ვენსელიემ, კასტელის მიერ თავისი სურათების მიხედვით გაკეთებული შენიშვნები და ასლები, თავიანთი საჭიროებისათვის წაიღეს. კასტელი წერდა:

‘ისინი გვერდში მედგნენ, როცა მე სკამზე ვიჯექი და აღვადგენდი საგნებს, შემდეგ კი ისინი ჩემგან მიჰქონდათ. ისინი ფეხზე მდგომნი უყურებდნენ იმას, რასაც ვაკეთებდი“ (დონ კრისტოფორო დი კასტელი, 1976: 136).

შეიძლება ვიფიქროთ, რომ კასტელის მიერ შექმნილი უზარმაზარი მხატვრული მემკვიდრეობის მხოლოდ მცირე ნაწილია უცნობი. ის კი რაც დღევამდლამდეა მოღწეული, მისი მნიშვნელობის მიხედვით, შეიძლება ეწოდოს XVII საუკუნის პირველი ნახევრის „საქართველოს ისტორიის, ეთნოლოგიისა და კულტურის ფერწერული მატრიანე“.

დანართი

1

Molto Reverendo in Christo Padre mio osservantissimo
Sia per sempre laudata la Santissima Trinita

Che fra qvattviuro giorni nel suo nome partiremo d'Aleppo par la nostra cara Giorgia sebene andiamo con piccola Caruvana di un centanaro di persone.

Il Signore tanto piu ci proteggera, La prego quanto io posso per l'amor di Dio a fare ogni diligenza perche mi sia portato bona quantita di colori d'ogni sorte e cosi penelli per fare picture grandi masime lana fine turchinetto buono gia Idolino verdetto e simili ogni cosa comprando con il consiglio di qualche Pittore accio sieno roba buona a mercato, anco sempre bisogno di molte stampe di Pittori eccellenti come il Polidoro da Caravaggio. Il Parmaggiano. Antonio da Coreggio. Titiano. Il bassano. Pietro Paulo Rubens. Il Guercino da Cento, d'Andrea del Sarto, di Gavio Glandinelli e simili con altre di divozione perche in queste parti vi è grandissima carastia di Sacre imagini per le persecutioni hanno havuto et hanno da questi genti ed è molto Servitio di Sua Divina Maesta il renovarle come spero in lui di farlo havendomi per Sua mano dato in cio abilita.

Li Padri di Santa Teresa hanno volute le facci alcune opera per sua Chiesa cioe un Santo Elia Santo Eliseo Santo Giosepe Santa Teresa di altezza di cinque palmi dove sono andati un poco di colori che teneva, con un altro Quadro per Il Fratello Ceretti persona dalla quale habbiamo ricevuto molta Carita e cosi l'altri Padri nostri che possorno di qui, e Fu un Santo Filippo Nerio suo divotissimo, anco volsero li Padri sopradetti un Christo in Croce per un loro grande benefattore, che si sono Serviti con molto loro gusto.

Il Signor Console di Francia et altri Signori vorebbero alter cose che non si ponno Servire per mancamento di colori e di tempo il quale pure mi manca, non potendo altro soggiungere mi raccomando carissimamenti a tutti li mei Reverendi Padri, che nostro Signore li guardi e me li fecci Santi et a Vostra Paternita conceda Il complimento de soi Santi desiderij, e pregi per me.

D'Aleppo, 25 Aprile 1632.

(Arch. Gen. Teatini, Georgia: Christoforo Castelli, da Aleppo, 25 Aprile 1632, lettera senza destinatario; Cartrggio inedito, 1980: 1-2).

2

Di vostra Paternita
Servo e Fignio Umilissime che L'ama di Core
Christoforo Castelli Chierico Regolare novitio

Per li disegni e stampe li provedera di eccellenti d'Orlandi che tiene di esse grossa bottega in Napoli al piano de Castello, masime se le dicono hanno da Servire per me, havendole dato qualche poco Utile per il tempi adietro, anco tengo bisogno di un Sachettino d'ogni sorte di mostre di panni belli cosi di sete como borcati, Frangie d'oro e simili per cavare colori da fare nelle piture belle per gloria del Padrone, e soi Santi, a Padre Don Giovanni Antonio Caraffa e miei Fratelli novitij mi raccomando assai assai all'orationi.

Д'Алеппо, 25 апреля 1632 г.

3

Di Vostra Paternita Humiolissimo servo nel Signore
Don Christofori Castelli Chierico Regolare

La priego assai, con occasion de Padri Nostri che venghino alla Missione, Mi favorisca di tutte quell'imagini divote, che potra, per che con esse mi tratengo, e solievo assai in questa solitudine, E desidero ancora tutte quelle stampe o carte figurate da Polidoro di Caravaggio, che si possono avere da Venditori di Sacre imagini. E dell'istessi mi buschi Il Tastamento Vecchio figurato da Rafael d'Urbano, E di gratia non mi manchi carissimo Padre far questo favore, che la speza, è molto pochia, et Il desiderio è grande (Arch. Gen. Teatini, 1647 (Carteggio inedito, 1980: 91-92).

4

Di Vostra Paternita
Affetionatissimo servo nel Signore
Don Christophoro Castelli Chierico Regolare

Mi saluti il Padre Don Dominico Castelli, E quando Vostra Paternita venisse con il Padre Don Clemente mio Carissimo Se li piacesse favorirmi d'alcune cosette che desidero per servitio di Dio, et della mia Santa Madre Religione, E sono alcune dozine di peneletti di Roma per Pingere et miniare et un poco di colori fini per detto effetto mezza risma di carta di buona sorte. Alcune carte, chiamate il Fagio di Polidoro, che vanno alla Stampa di Polidoro Caravaggio, et il testamento Vecchio figurato da Rafael d'Urbano che in Roma trovera a quelli che vendono figure e son di Prezzo di una piastra tutti insieme pero saria bene haver un Pitore accio non le paghi piu del dovere e questo mi sara favor grandissimo se me ne provedera et gli ne restoro perpetuamenti obligato in tanto mi perdoni delle frasi troppo confuse et di nuovo la riverisco. Deo Gratias (Bibl. Naz. Carteggio inedite, 1980: 121).

5

Benedictus Deus. Reverendo in Christo Padre

Carissimo Padre Don Francisco Maria, si longa carriera fra Sciti e Barbari non havendo potuto haver l'intento, che mi mosse ad'uscir di Palermo fatto Vecchio e Stanco, e perso le Speranze, ho risoluto girare la Vela verso la Patria, e condurla Barca al sicuro porto della Santa Religione, Sono percio con il favor di Dio Benedetto dopo tante borasche di varie sorti gioto a Salvamento [.in] Venetia con lettere del Re di Georgia e di'un altro Principe alla Santita di Nostra Signore Papa Alessandro, e queste Forsi m'obbligheranno andar in Roma, e di la apedito, spero venir in Palermo a rivedere i Nostri Parenti et a dar un abbraccio al mio caro Padre Don Francisco in altro paese che quel di Goriel. Mancherei di mio debito se non desse aviso a Vostra Paternita che tengo in luogo di mio Padre e Padrone, E mi perdoni se non Li scrivo piu a lungo del Stato della missione che sperando di rivederlo mi ritorno a raccontarli, molte cose di Gloria del Signore, e di suo gusto, intanto suspenda ail giuditio di qualche cosa etcetera che vedendosi a Dio piacendo mutera concetto. Mi saluti tutti i nostril Padri di San Giosepe e di Nostra Signora delle Catene imparticolare li Superiori et li Padri Don Girolamo Matrenga e Don Giosepe Gelosa e per fine l'abbraccio con tutto il Cuore e mi raccomando alle sue Sante orationi.

Di Vostra Paternita Humilissimo et Affetionatissimo Servo nel Signore
Don Christophoro Castelli Chierico Regolare.

(Arch. Gen. Teatini, Lettere dei Missionari in Mingrelia dal 1626: Christoforo Castelli, da Venezia, il 6 Agosto 1655, al P.re Francesco M. a Maggio, Palermo; Carteggio inedito, 1980: 127).

6

Questa ambasciaria fu gratissima al gran duca, che gustava assai sentire la relatione di pasi da persona che ci havea consumata la vita et essere celebrato il suo nome fra quelli precipi orientali per mezzo nostro. Ogni giorno mi mandava a chiamare con la sua carrozza e quando era occupato mi consignava al principino Cosmo suo figlio, il quale, per essere curiosissimo e di bell'ingegno, gustava discorrere meco delle cose dell'Oriente, che haveva assai a nomare per haverci dimorato tanti anni in tutte quelle [case] e considerare le cose che haveva scritto e delineato, ordinando ad un suo celebre pittore chiamato Stevano Della Bella che, per esser cose nove e curiose, tutte le copiasse in disegni per stamparli a suo tempo, come fece. (Licini P. A. 1985: 137-138; Bernadette Majorana, 1690: 131-132).

7

Questo principe è degno di ogni lode e forte in tutto; è povero di beni e sventurato. Tejmuraz Khan, un tempo re di gran parte dell'Iberia, fu rovesciato dal re di Persia nella più estrema miseria, per forza del giudizio divino; proprio quando il principe dei Moscoviti lo chiamava difensore della fede cristiana. Il suolo gli è venuto meno sotto i piedi. Tejmuraz Khan e la sua storia. Fu glorioso in tutto il mondo insieme a sua moglie, ma perse il regno e fu esiliato dal re [...]

(Arch. Gen. Teatin, Lettere dei Missionari in Mingrelia dal 1626: Cristoforo Casteli, dalla Mingrelia, 12 Novembre 1642, al Rev. Padre D. Francesco Bolvito).

8

Piu anni sono ch'hebbi occasione di fare alcune cose il Re di Persia delle quali me ne restorno i Schizzi ed'uno d'essi per esservi memria della Missione di San Pietro di Gori. L'invio al nostro Padre Reverendissimo per coprire un pezzo delle mura dell'Archivio di San Silvestro di Roma. (Arch. Gen. Teatin, 1642; Carteggio inedito, 1980: 42).

9

Io ho dato principio ad'alcune operette, che penso saranno aggradite a mia Madre, et a Vostra Paternita che amo assai. La prima descrivo il Papa Mengrello, e figurato si vede come aministranno iSagramenti, et il misero statto loro; e cosi i Vescovi e loro Patriarca o sia Catolicho, Con i lor ritrati, e di questi Principi, Le vite e ritrati de Principi, che sono stati, e morti alla Missione, et essendomi stato promesso l'istoria di questi paesi spero tradurla il Nostra Lingua, E figurata mandarla in Italia, Se cosi piacera al Signore e da Nostri Superiori (Arch. Gen. Teatini, 28 Gigno 1647, al P.re D. Clemente galano; Carteggio inedito, 89-90)

10

Quando Il Padre D. Pietro Avitabile passo in Roma L'accompagnai con due de nostril disegni che li condusse in Roma, e mi scrisse di la che furno assai stimati, e cosi uno che porto il Padre Giliberti nel suo ritorno, il quale fu posto nella Portaria di San Silvestro e L'Eminentissimo Signor Cardinale Antonio ne vuolsse una copia per suo gusto. Dico questo per che Vostra Paternita mi favorisca far ogni diligenza inviarle quello involto quanto prima e con persona sicura per che se giongeranno in quelle parti a salvamento L'assicuro col favor di Dio Benedetto che li fara un giorno pro la diligenza usata accio non

si perdino. Il Padre Avitabile mentioned sopra mi scrive dall'Indie, che ne desidera un paro, che procurero servirlo con la prima commodita. In tanto di nuovo le raccomando il buon recatto de sopradetti direti al Molto Reverendo Padre Galano perche non Il tempo ne risultera qualche Gloria al Signore. (Arch. Gen. Teatini, missionary in Georgia, cassette n. 665: Cristoforo Castelli , dalla Mingrelia, 25 Luglio 1646; Carteggio inedito, 1980: 75).

11

Io sono un poco divoto della Passione del Signore e quando ho tempo d'otio la mi tratengo ed'haveva (per mia devotione) fatto alcune memorie delli Stracij che pati per me il buon Giesu, e pensava fornirli, ma non ho potuto, e mi e stato richiesto mandarli Costi essendo pensieri novi e divolti, et a segno stabiliti, che puo ogni Pittore farne piu sorte d'opere e cavare con esse qualche lacrima dagli occhi degl'Amanti di Giesu. Io desidererei ch'ogni Pittore ne avesse copia. Ma l'origimnali haverei a caro che restassero alla Casa di san Giosepe in Palermo e ne prego Vostra Paternita Molto Reverenda con tutto L'afetto, Rimettendomi sempre a quello che stimerà magior gloria del nostro amante Ciesu. (Bibl. Naz. V. E. III, Ms S. Martino 510, ff. 72rO-73rO: Christoforo Casteli, dalla Mingrelia, al Molto R.do P Gen.le, Roma. პ. ა. ლიჩინი ვარაუდობს, რომ წერილი უნდა განეკუთვნებოდეს 1642 წელს. Carteggio inedito, 1980: 57).

12

Fui chiamato dal Meppe di Basciaciuch (73) le feci alcune operette di Picture e disegni. Mi diede casa in Cotatis (74) , di giuditio [...] et una Bellissima Chiesa di pietra et ho lasciato un de fratelli al mantenimento di quella Missione, ch'è quanto posso avisaria con la presente, Per fine me li ricordo affetionatissimo servo et la prego dal signore ogni vero bene. (Da Sporias 10 Aprile 1644. Di vostra Paternita (Arch. Gen. Teatini, Lettere dalla Mingrelia: Christoforo Castelli, da Seporias, 10 Aprile 1644, al Rev. do Padre D. Clemente Galano de Cle. ci Reg. ri, Constantinopoli; Carteggio inedito, 1980: 66).

13

Io ho dato principio ad'alcune operette, che penso saranno aggradite a mia Madre, et a Vostra Paternita che amo assai. La prima descrivo il Papa Mengrello, e figurato si vede como aministranno iSagramenti, et il misero statto loro; e cosi i Vescovi e loro Patriarca o sia Catolicho, Con i lor ritrati, e di questi Principi, Le vite e ritrati de Principi, che sono stati, e morti alla Missione, et essendomi stato promesso l'istoria di questi paesi spero tradurla il Nostra Lingua, E figurata mandarla in Italia, Se cosi piacera al Signore e da Nostri Superiori 90 havero la beneditione di [...] in haiuto di queste Anime, gia che mi trovo haverne fatto voto solenne, Essendo la Perseveranza Corona dell'impreze, Mi rimandino percio due o tre piastre di Carta, che non ne tengo ne posso tirare inanzi dette opera, altrimenti resteranno nela penna.

Arch. Gen. Teatini, Lettere dei Missionari in Mingrelia dal 1626: Cristoforo Castelli, dalla Mingrelia , 28 Gigno 1647, al P.re D. Clemente galano; Carteggio inedito, 66).

14

Benedictus Deus Reverendo in Christo Padre Carissimo Padre Don Francisco Maria, si longa carriera fra Sciti e Barbari non havendo potuto haver l'intento, che mi mosse ad'uscir di Palermo fatto Vecchio e Stanco, e perso le Speranze, ho resolutto girare la Vela verso la Patria, e condurla Barca al sicuro porto della Santa Religione, Sono percio con il favor di Dio Benedetto dopo tante borasche di varie

sorti gioto a Salvamento [.in] Venetia con lettere del Re di Georgia e di'un altro Principe alla Santita di Nostra Signore Papa Alessandro, e queste Forsi m'obbligheranno andar in Roma, e di la apedito, spero venir in Palermo a rivedere i Nostri Parenti et a dar un abbraccio al mio caro Padre Don Francisco in altro paese che quel di Goriel. Mancherei di mio debito se non desse aviso a Vostra Paternita che tengo in luogo di mio Padre e Padrone, E mi perdoni se non Li scrivo piu a longo del Stato della missione che sperando di rivederlo mi ritorno a raccontarli, molte cose di Gloria del Signore, e di suo gusto, intanto suspenda ail giuditio di qualche cosa etcetera che vedendosi a Dio piacendo mutera concetto. Mi saluti tutti i nostril Padri di San Giosepe e di NostraSignora delle Catene imparticolare li Superiori et li Padri Don Girolamo Matrenga e Don Giosepe Gelosa e per fine l'abbraccio con tutto il Cuore e mi raccomando alle sue Sante orationi.

Di Vostra Paternita Humilissimo et Affetionatissimo Servo nel Signore

Don Christophoro Castelli Chierico Regolare.

(Arch. Gen. Teatini, Lettere dei Missionari in Mingrelia dal 1626: Christoforo Castelli, da Venezia, il 6 Agosto 1655, al P.re Francesco M. a Maggio, Palermo; Carteggio inedito, 1980: 127).

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

- დონ არქანჯელო ლამბერტი. (2015). რელაცია საქართველოზე (XVII საუკუნე) / იტალიური ტექსტი თარგმნეს, შესავალი და შენიშვნები დაურთეს მურმან პაპაშვილმა და ზურაბ გამეზარდაშვილმა, თბილისი.
- დონ კრისტოფორო კასტელი. (2009). მისია მრავალ ურწმუნო ქვეყანაში // ლიჩინი პ. ა. კრისტოფორო კასტელი და მისი მისია საქართველოში. თარგმანი შესავალი და შენიშვნები მურმან პაპაშვილისა, თბილისი.
- დონ კრისტოფორო დე კასტელი. (1976). ცნობები და აღბომი საქართველოს შესახებ / ტექსტი გაშიფრა, თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ, თბილისი.
- კრისტოფორო კასტელი და საქართველო. (2021). ზაზა სხირტლადისა და მარიეტა ჩიხლაძის გამოცემა, თბილისი.
- ლიჩინი, პ. ა. (2008). კრისტოფორო კასტელი და მისი მისია საქართველოში / თარგმანი, შესავალი და შენიშვნები მურმან პაპაშვილისა, თბილისი
- მამისთვალისვილი, ე. (2011). საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, II (XVII ს. პირველი ნახევარი _ თეიმურაზ I-ის ეპოქა), თბილისი.
- მამისთვალისვილი, ე. (2022). საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, VI. პიეტრო დელა ვალე _ დიპლომატი და მოგზაური საქართველოს შესახებ (XVII საუკუნის პირველი მესამედი). თბ.: გსუ გამომცემლობა.
- მამისთვალისვილი, ე. (2024). დონ კრისტოფორო დე კასტელი საქართველოს მედიატორე // ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია, #11, თბილისი.
- ნაცვლისვილი, პ. (2012). აღმოჩენის მოლოდინში. დონ კრისტოფორო დე კასტელი ახალი თვალით. ესსე / ლიტერატურული გაზეთი, 29 დეკემბერი.
- პაპაშვილი მ. (2025). კრისტოფორო კასტელის ფერწერული საქმიანობა გურიის სამთავროში // გსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი. ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრი, შრომათა კრებული.
- სხირტლადე, ზ., ჩიხლაძე მ. (2014). დასავლეთევროპული მხატვრული სტილი მართლმადიდებლურ გარემოში: ქრისტეფორე კასტელის მიერ შესრულებული ხატები და ფრესკები გურიასა და ოდიშში // ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ხელოვნების ისტორიის და თეორიის

- ინსტიტუტი მიჯნაზე: დრო და სივრცე. საერთაშორისო კონფერენციის მასალები 2014 წლის 14-15 ნოემბერი
- ტაბაღლა, ი. (1987). საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, III, თბილისი.
- ჩიხლაძე, მ. კათოლიკე მისიონრთა რეზიდენციები საქართველოში: ქრისტოფორე კასტელის სიტყვიერი და ხატოვანი ნარატივი, I // ქართველოლოგია, <http://kartvelology.ts.ge>
- Andrews, Keith. (1979) . The Art of Polidoro da Caravaggio. – Oxford: Oxford University Press,
- Arch. Gen. Teatini, Georgia: Christoforo Castelli, da Aleppo, 25 Aprile 1632. A letter without an addressee. Arch. (1646. 24 Luglio) Gen. Teatini, missionary in Georgia, cassette n. 665: Cristoforo Castelli, dalla Mingrelia, 24 Luglio . al R.do Padre D. Stefano Medici Prep. o G. le dei Cl. ci Reg. ri, Roma
- Arch. (1646. 25 Luglio) Gen. Teatini, missionary in Georgia, cassette n. 665: Cristoforo Castelli , dalla Mingrelia, 25 Luglio , al P.Gaetano Alessandri in Roma. The beginning part of the letter is missing.
- Arch. (1647) Gen. Teatini, Missionari in Georgia, cassette n. 665: Cristoforo Castelli, dalla Mingrelia, 12 Luglio 1647, al Rev.do P.re D. Carlo Parma, Roma
- Arch. (1647. 28 Giugno). Gen. Teatini, Lettere dei Missionari in Mingrelia dal 1626: Cristoforo Castelli, dalla Mingrelia , al P.re D. Clemente Galano.
- Arch. Gen. (1647. 15 Ottobre). Teatini, Lettere dalla Mingrelia: Christoforo Casteli, dalla Mingrelia, , al M. rev. P.re Generee in Roma.
- Arch. (1648). Gen. Teatini, lettere dei missonari in Mingrelia dal 1626: Christoforo Castelli, dalla Mingrelia 12 Luglio , al P.re D. Clemente Galano, Roma
- Arch. Gen. (1655). Teatini, Lettere dei Missionari in Mingrelia dai 1626: Christoforo Castell, da Venezia il 6 Agosto 1655, al P.re Francedco M. a Maggio, Palermo.
- Bernadette Majorana (1990). L'incontro con Stefano Della Bella (circa 1655) // La gloriosa impresa. Selerio editore Palermo, Palermo
- Briganti G. (1982). Polidoro da Caravaggio: l'opera completa. – Milano: Rizzoli, Bibl. Naz. V. E. (1642). III, Napoli, Mc S. Martino 509, ff 100r°-102r° e v: Cristoforo Casteli , da Sepurias, 14 Settembre , al P. Galano, Napoli
- Carteggio inedito (1980) di D. Cristoforo Castelli Chierico Regolare, Missionario in Georgia e Mingrelia // 21. Patricia Licini, Centre Studi e Documentazione della Cultura Armenia Milano
- Chisholm, Hugh. (1911). ed. Della Bella, Stefano // Encyclopædia Britannica. Vol. 7 (11th ed.). Cambridge University Press.
- Cristoforo Castelli. (1985) e la sua missione in Georgia // Regnum Dei. Collectanea theatina, XLI, Jan-dec, n. III
- Don Pietro della valle. (1892). *The Travels of Pietro della Valle in India. From the old English Translation of 1664. By G. Havers. In the two Volumes. Edited, With of the Author, an Introdec-tion and Notes, by Edward Grey, London, 1892, V. I.*
- Ferro Bartolemeo. (1704). Istoria delle Missioni. Con la descrizione de' Regni, Provincie, Citta, Luoghi, Fede, Riti, e costume delle Genti ove andarono, e passarono li Missionarij, Roma, Gio Francesco Buagni, 1704, t. I; De' Quatro Regni della Georgia: Iberia, Odisci, Guriel, Imereti
- Licini, P. A. (1985). Cristoforo Castelli e la sua missione in Georgia / *Regnum Dei. Collectanea theatina*, XLI, no III, Romae
- Luigi Cajani (1978). Castelli Teramo // Dizionario Biografico degli Italiani-Volume21 [https://www.treccani.it/enciclopedia/teramo-castelli_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/teramo-castelli_(Dizionario-Biografico)/)
- Marianne Koos (2006). Polidoro da Caravaggio und die römische Antikenrezeption. – München: Deutscher Kunstverlag

- Marietta Chikhladze, The Residences of Catholic Missionaries in Georgia According to Textual and Visual Narratives by Cristoforo De Castelli. <https://www.google.com/search?q=Marietta+Chikhladze+The+Residences+of+Catholic+Missionaries+in+Georgia> .
- Massar P. (1968). Presenting Stefano della Bella // The Metropolitan Museum of Art Bulletin, vol. 27 (New Series). no. 3 (November)
- Vitzthum, Walter. (1952). Polidoro da Caravaggio: Drawings. – Londra: Phaidon Press.

REFERENCES

- don arkanjelo lambert'i. (2015). relatsia sakartveloze (XVII sauk'une) / it'aliuri t'ekst'i targmnes, shesavali da shenishvnebi daurtes murman p'ap'ashvilma da zurab gamezardashvilma, tbilisi.
- don k'rist'oporo k'ast'eli. (2009). misia mraval urts'muno kveqanashi // lichini p'. a. k'rist'oporo k'ast'eli da misi misia sakartveloshi. targmani shesavali da shenishvnebi murman p'ap'ashvilisa, tbilisi.
- don k'rist'oporo de k'ast'eli. (1976). tsnobebi da albomi sakartvelos shesakheb / t'ekst'i gashipra, targmna, gamok'vleva da k'oment'arebi daurto bezhan giorgadzem, tbilisi.
- k'rist'oporo k'ast'eli da sakartvelo. (2021). zaza skhirt'ladzisa da mariet'a chikhladzis gamotsema, tbilisi.
- lichini, p'. a. (2008). k'rist'oporo k'ast'eli da misi misia sakartveloshi / targmani, shesavali da shenishvnebi murman p'ap'ashvilisa, tbilisi
- mamistvalishvili, e. (2011). sakarghtvelos sagareo p'olit'ik'a da dip'lomat'ia, II (XVII s. p'irveli nakhevari _ teimuraz I-is ep'oka), tbilisi.
- mamistvalishvili, e. (2022). sakartvelos sagareo p'olit'ik'a da dip'lomat'ia, VI. p'iet'ro dela vale _ dip'lomat'i da mogzauri sakartvelos shesakheb (XVII sauk'unis p'irveli mesamedi). tb.: gsu gamomtsemloba.
- mamistvalishvili, e. (2024). don k'rist'oporo de k'ast'eli sakartvelos mediat'ore // ist'oria, arkeologia, etnologia, #11, tbilisi.
- natsvlshvili, p'. (2012). aghmochenis molodinshi. don k'rist'oporo de k'ast'eli akhali tvalit. esse / lit'eraruruli gazeti, 29 dek'emberi.
- p'ap'ashvili m. (2025). k'rist'oporo k'ast'elis perts'eruli sakmianoba guriis samta-vroshi // gsu humanit'arul metsnierebata pak'ult'et'i. ist'oriisa da arkeologiis tsent'ri, shromata k'rebuli.
- skhirt'ladze, z., chikhladze m. (2014). dasavletevp'rop'uli mkhat'vruli st'ili martl-madideblur garemoshi: krist'epore k'ast'elis mier shesrulebuli khat'ebi da presk'ebi guriasa da odishshi // ivane javakhishvilis sakhelobis tbilisis sakhelmts'ipo univer-sit'et'i, khelovnebis ist'oriis da teoriis inst'it'ut'i mijnaze: dro da sivrtse. saertashoriso k'onperentsiis masalebi 2014 ts'lis 14-15 noemberi
- t'abaghua, i. (1987). sakartvelo evrop'is arkivebsa da ts'ignsatsavebshi, III, tbilisi.
- chikhladze, m. k'atolik'e misionrta rezidentsiebi sakartveoshi: krist'opore k'ast'e-lis sit'qvieri da khat'ovani narat'ivi, I // kartvelologia, <http://kartvelology.ts.ge>
- Andrews, Keith. (1979) . The Art of Polidoro da Caravaggio. – Oxford: Oxford University Press,
- Arch. Gen. Teatini, Georgia: Cristoforo Castelli, da Aleppo, 25 Aprile 1632. A letter without an addressee. Arch. (1646. 24 Luglio) Gen. Teatini, missionary in Georgia, cassette n. 665: Cristoforo Castelli, dalla Mingrelia, 24 Luglio . al R.do Padre D. Stefano Medici Prep. o G. le dei Cl. ci Reg. ri, Roma
- Arch. (1646. 25 Luglio) Gen. Teatini, missionary in Georgia, cassette n. 665: Cristoforo Castelli , dalla Mingrelia, 25 Luglio , al P.Gaetano Alessandri in Roma. The beginning part of the letter is missing.

-
- Arch. (1647) Gen. Teatini, Missionari in Georgia, cassette n. 665: Cristoforo Castelli, dalla Mingrelia, 12 Luglio 1647, al Rev.do P.re D. Carlo Parma, Roma
- Arch. (1647. 28 Giugno). Gen. Teatini, Lettere dei Missionari in Mingrelia dal 1626: Cristoforo Castelli, dalla Mingrelia , al P.re D. Clemente Galano.
- Arch. Gen. (1647. 15 Ottobre). Teatini, Lettere dalla Mingrelia: Christoforo Casteli, dalla Mingrelia, , al M. rev. P.re Generee in Roma.
- Arch. (1648). Gen. Teatini, lettere dei missonari in Mingrelia dal 1626: Christoforo Castelli, dalla Mingrelia 12 Luglio , al P.re D. Clemente Galano, Roma
- Arch. Gen, (1655). Teatini, Lettere dei Missionari in Mingrelia dai 1626: Christoforo Castell, da Venezia il 6 Agosto 1655, al P.re Francedco M. a Maggio, Palermo.
- Bernadette Majorana (1990). L'incontro con Stefano Della Bella (circa 1655) // La gloriosa impresa. Selerio editore Palermo, PalermoBriganti G. (1982). Polidoro da Caravaggio: l'opera completa. – Milano: Rizzoli, Bibl. Naz. V. E. (1642). III, Napoli, Mc S. Martino 509, ff 100° 102° e v: Cristofoto Casteli , da Sepurias, 14 Settembre , al P. Galano, Napoli
- Carteggio inedito (1980) di D. Cristoforo Castelli Chierico Regolare, Missionario in Georgia e Mingrelia // 21. Patricia Licini, Centre Studi e Documentazione della Cultura Armenia Milano
- Chisholm, Hugh. (1911). ed. Della Bella, Stefano // Encyclopædia Britannica. Vol. 7 (11th ed.). Cambridge University Press.
- Cristoforo Castelli. (1985). e la sua missione in Georgia // Regnum Dei. Collectanea theatina, XLI, Jan-dec, n. III
- Don Pietro della valle. (1892). *The Travels of Pietro della Valle in India. From the old English Translation of 1664. By G. Havers. In the two Volumes. Edited, With of the Author, an Introdec-tion and Notes, by Edward Grey, London, 1892, V. I.*
- Ferro Bartolemeo. (1704). Istoria delle Missioni. Con la descrizione de' Regni, Provincie, Citta, Luoghi, Fede, Riti, e costume delle Genti ove andarono, e passarono li Missionarij, Roma, Gio Francesco Buagni, 1704, t. I; De' Quatro Regni della Georgia: Iberia, Odisci, Guriel, Imereti
- Licini, P. A. (1985). Cristoforo Castelli e la sua missione in Georgia / *Regnum Dei. Collectanea theatina*, XLI, no III, Romae
- Luigi Cajani (1978). Castelli Teramo // Dizionario Biografico degli Italiani-Volume21 [https://www.treccani.it/enciclopedia/teramo-castelli_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/teramo-castelli_(Dizionario-Biografico)/)
- Marianne Koos (2006). Polidoro da Caravaggio und die römische Antikenrezeption. – München: Deutscher Kunstverlag
- Marietta Chikhladze, The Residences of Catholic Missionaries in Georgia According to Textual and Visual Narratives by Cristoforo De Castelli. <https://www.google.com/search?q=Marietta+Chikhladze+The+Residences+of+Catholic+Missionaries+in+Georgia>
- Massar P. (1968). Presenting Stefano della Bella // The Metropolitan Museum of Art Bulletin, vol. 27 (Neu Series). no. 3 (November)
- Vitzthum, Walter. (1952). Polidoro da Caravaggio: Drawings. – Londra: Phaidon Press.
-